

JEAN GENET
LES PARAVENTS
THE SCREENS

Kajhtimet

SISÄLLYS

KAIHTIMET - ESITYS JA SEMINAARI, Pia Houni, sivu 4

KAIHTIMIEN TEKIJÖILLE JA KATSOJILLE, Johanna Enckell, sivu 5

KAIHTIMET-ESITYS

TYÖRYHMÄ, sivu 6

ROOLIT KOHTAUKSITTAIN, sivu 7

KUVAELMAT LYHYESTI, sivu 10

ESITYKSESSÄ KÄYTETTÄVISTÄ KAIHTIMISTA, Ruska Schönberg, sivu 12

KUOLLEIDEN KAIHTIMESTA, Juha-Pekka Kiljunen, sivu 14

KIITÄMME, sivu 15

KAIHDINTA VASTEN - KIRJOITUKSIA KAIHDINTEN AIHEPIIRISTÄ

TERRORISMIN RAJOILLA, Ville Lähde, sivu 17

GENET JA ORIENTALISMIN MYYTINEN PERINTÖ, Anssi Männistö, sivu 21

KOHTALOKAS ALGERIA, Tuomo Melasuo, sivu 26

KIRJOITTAJISTA, sivu 34.

KAIHTIMET - ESITYS JA SEMINAARI

ESITYKSET TAMPEREEN YLIOPISTON TEATTERIMONTUSSA 16.9. - 9.10. 2004
KAIHDINTA VASTEN -SEMINAARI 18.9. 2004 (PINNI B 3116 JA TEATTERIMONTTU)

Kaihtimet on paitsi teatteriesitys, myös seminaari. Tampereen yliopiston näyttelijäntyön laitos ja teatterin ja draaman tutkimuksen oppiaine saivat keväällä 2004 Humanistisen tiedekunnan kehittämisrahasta apurahaa yhteiselle toiminnalle. Yhteistyön lähtöajatuksena oli löytää keskustelua tutkimuksen ja taiteen välillä. Yhteiseksi kehittämisajatuksiksi valittiin Nätyllä käynnissä ollut näytelmäprojekti Kaihtimet, joka on osa ohjaajansa, Mikko Kannisen jatko-opintoja ja kolmannen vuoden näyttelijäopiskelijoiden taiteellisen työn opintoja. Hankkeessa yhdistyvät siis taiteellinen työ ja siihen liittyvät tutkimukselliset kysymykset.

Esityksen rinnalle päätettiin rakentaa yhteinen seminaari, jossa eri tieteenaloja edustavien alustajien kanssa näytelmään liittyvää kulttuurista maisemaa valotetaan laajemmin. Seminaari on osaltaan uutta luova toiminnan muoto, tutkimuksen ja taiteen vuoropuhelu. Perinteisen teatteriesityksen ja siihen liittyvän kokemuksen rinnalla se tarjoaa katsojille ja osallistujille mahdollisuuden nähdä teatteriesitys laajemmassa viitekehyksessä. Seminaari pyrkii osaltaan avartamaan käsityksiä ja näkemyksiä yhteiskunnallisista kysymyksistä, joita esitys puolestaan käsittelee taiteellisin keinoin. Näin tieto ja taito voivat kohdata toisensa mielenkiintoisella tavalla.

TERVEHDYS KAIHTIMIEN TEKIJÖILLE JA KATSOJILLE

Algerian sota (1954–62) oli tulenarka aihe Ranskassa läpi koko 60-luvun. Vaikka Gillo Pontecorvon loistava elokuva *La Bataille d'Alger* (Alger'n taistelu) palkittiin 1966 sekä Venetsian että Cannesin elokuvajuhlilla, se oli kuitenkin esityskiellossa Ranskassa vuoteen 1971.

Jean Genet julkaisi näytelmänsä *Kaihtimet* vuonna 1961, eivätkä viranomaiset silloin vielä kiinnittäneet siihen mitään erityistä huomiota. Eihän siinä ollut suoraa viittausta Algerian sotaan kuten Pontecorvon elokuvassa, eikä aikaakaan ollut määrätelty. Sitä paitsi kahdennentoistanäytöksen näyttämöohjeet kertovat että henkilöt (toimittaja-valokuvaaja, vamppi, akateemikko, sotilas, kenraali) ovat puettuina 1840-luvun asuihin. Sehän oli runsaatsata vuotta ennen Algerian sotaa. Ovelasti, tietoisesti ja rämäkästi nauraen Jean Genet sijoittaa askeleensa historiassa. 1840-luvulla ranskalaiset nimittäin olivat päättäväisesti sysäämässä algerialaiset sivuun valloittaakseen heidän maansa itselleen pala palalta. Eilinen ja huomina näyttävät oudon samankaltaisilta. Sen oivalsi Jean Genet, joka osasi kirjoittaa väljästi ja ikään kuin leikitellen – siis taidokkaasti, ja samalla armottoman vihan ja palavan rakkauden vallassa.

Kaihtimet-näytelmän esitykset Pariisissa vuonna 1966 johtivat mellakoihin, ja sen takia ajateltiin yleisesti näytelmän olevan niin vahvasti sidoksissa Algerian sodan teemaan, ettei sitä koskaan voitaisi esittää tuosta yhteydestä riippumatta. Vuonna 1983 ohjaaja Patrice Chéreau todisti tämän uskomuksen vihdoin täysin vääräksi. Hän havainnollisti Genet'n ajatukset uudelleen, ja jälleen kerran näytelmä nousi esiin päivänpolttavana.

On vihdoin aika ymmärtää, että *Kaihtimet* on pysyvästi ajankohtainen – eli niin sanottu klassikko. Jean Genetin visio oli alun alkaen kauaskantoinen. Vaikka hänen sydämensä eittämättä sykkii köyhimpien muslimien puolesta, hänen näkemyksensä on kaikkea muuta kuin yksisilmäinen. Alunperin näytelmän nimi oli *Les Mères* eli *Äidit*. Se hellii sotilaita, jotka on heitetty kuolemaan. Tänä päivänä tuo entinen nimi voisi viitata äiteihin Venäjällä ja Yhdysvalloissa, jotka ovat ryhtyneet puolustamaan poikiaan. Nykyinen nimi *Kaihtimet* viittaa siihen hauraaseen kalvoon joka erottaa elämää kuolemasta. Siinä kahtiajaossa Genet on kuolleiden puolella.

JOHANNA ENCKELL

Johanna Enckell on Lea-palkittu näytelmäkirjailija, dramaturgi-ohjaaja ja merkittävä ranskalaisen teatterin asiantuntija.

KAIHTIMET

(LES PARAVENTS, 1961)

TYÖRYHMÄ

KÄSIKIRJOITUS – JEAN GENET

SUOMENNOS – VILLE KEYNÄS

OHJAUS JA SOVITUS – MIKKO KANNINEN

TEOS ON OSA KANNISEN TEATTERITAITEEN TOHTORIN TUTKINTOA.

TANSSIT – ARI NUMMINEN

SIRKUS- JA ESITYSKOREOGRAFIAT – TAINA KOPRA (SORIN SIRKUS)

LAVASTUS – RUSKA SCHÖNBERG (TAIK)

PUVUSTUS – KITTE KLEMETTILÄ (SORIN SIRKUS)

ÄÄNISUUNNITTELU JA MUSIIKKI – NUUTTI VAPAAVUORI

VALOSUUNNITTELU – SAMULI HYTÖNEN

MASKEERAUS JA NAAMIOT – JONNA KIVIMÄKI (SORIN SIRKUS)

STUNT-KOORDINOINTI – JOUNI KIVIMÄKI (SORIN SIRKUS)

KUOLEMAN KAIHDIN -VIDEOPROJISOINTI – JUHA-PEKKA KILJUNEN

LIVE-KUVA JA SCREENAUS – HEIDI VILHUNEN, MATTI EERIKÄINEN, JOEL HELENIUS,

ROBERT SUHONEN (TAMK / VIESTINTÄ)

PUKUOMPELU – HELI PAKKANEN

LAVASTUSASSISTENTTI – MIKA PETTISSALO (TAMK / TAIDE)

PUVUSTUSASSISTENTTI – TANJA ELF (TAO)

ÄÄNIAJO – JUSSI VUOLA

MUUSIKKO – VILLE KOIVISTO

LAVASTEIDEN RAKENTAMINEN – HANNU HIETAMÄKI,

ERKKI HONKAKOSKI, HANNU LEHTOLA, JONNI PANTZAR

KÄSIOHJELMAN JA KAIHDINTA VASTEN - ARTIKKELEIDEN TOIMITUS – JANNE JUNTILA

GRAAFINEN SUUNNITTELU – TRE DESIGN

TUOTANTO – NÄTY / SAMULI HYTÖNEN, PÄIVI LUKKARILA, TUULA PARVIAINEN, PIRJO PENNANEN,

YRJÖ JUHANI RENVALL

SORIN SIRKUS / PETRI PAKARINEN

NÄYTTÉLIJÄT

NÄTYN VUOSIKURSSI 2002-2006:

JOHANNA JAUHIAINEN, HANNA JULIN, LAURI KORTTELAINEN, AINO MANKONEN, SEPPO MERVIÄ, MARKUS PETSALO, ANU SALONEN, SIRJA SAUROS, PIIA SOIKKELI, MIIKKA TUOMINEN, KAI VAINÉ, LIISA VUORI, ELINA YLISUVANTO

SORIN SIRKUS:

LEENA HELIN, KIMMO HIETANEN, STIINA KOPRA, LOTTA PAAVILAINEN

ROOLIT KOHTAUKSITTAIN

1.

SAID – ANU SALONEN
ÄITI – PIIA SOIKKELI

2.

WARDA – MARKUS PETSALO
MALIKA – LIISA VUORI
KANTAJA – STIINA KOPRA
PALVELIJAT – LOTTA PAAVILAINEN, KIMMO HIETANEN
MUUKALAISLEGIOONALAINEN – LEENA HELIN
MUSTAFA – JOHANNA JAUHIAINEN
BRAHIM – LAURI KORTTELAINEN
AHMED – SEPPO MERVIÄ
SAID – KAI VAINÉ

3.

HOUSUT – SIRJA SAUROS
LEILA – HANNA JULIN
ÄITI – AINO MANKONEN
SAID – MIIKKA TUOMINEN
KANTAJAT – STIINA KOPRA, LEENA HELIN

4.

SIR HAROLD – STIINA KOPRA
HABIB – ELINA YLISUVANTO
SAID – KAI VAINÉ

5.

TALEB – SEPPO MERVIÄ
ÄITI – JOHANNA JAUHIAINEN
LEILA – SIRJA SAUROS
SAID – KIMMO HIETANEN
KIVI 1 – LEENA HELIN
KIVI 2 – KAI VAINÉ
KIVI 3 – LAURI KORTTELAINEN

6.

ÄITI – LIISA VUORI
KADIDJA – HANNA JULIN
CHIGA – KAI VAINÉ
NEDJMA – ANU SALONEN
HABIBA – ELINA YLISUVANTO

7.

VAHTIMESTARI – LAURI KORTTELAINEN
NAINEN – AINO MANKONEN
HUILUNSOITTAJA – MIIKKA TUOMINEN
MIES JOKA ON KUSSUT – ANU SALONEN
POLIISI – PIIA SOIKKELI
KADI – SEPPO MERVIÄ
SAID – MARKUS PETSALO
ÄITI – SIRJA SAUROS
LEILA – JOHANNA JAUHIAINEN

8.

MADANI – KAI VAINÉ
ÄITI – SIRJA SAUROS

9.

SANTARMI – LAURI KORTTELAINEN
LEILA – JOHANNA JAUHIAINEN
ÄITI – MARKUS PETSALO

10.

SIR HAROLD – SIRJA SAUROS
HERRA BLANKENSEE – KAI VAINÉ
MALIK – LIISA VUORI
ABDIL – SEPPO MERVIÄ
NASSER – MIIKKA TUOMINEN

11.-12.

"SAID" – LAURI KORTTELAINEN
"LEILA" – AINO MANKONEN
"VARTIJA" – HANNA JULIN
KUOLEMAANTUOMITUN ÄÄNI – ANU SALONEN
"HERRA BLANKENSEE" – MARKUS PETSALO
"ROUVA BLANKENSEE" – SIRJA SAUROS
ÄITI – MIIKKA TUOMINEN
KADIDJA – PIIA SOIKKELI
KADI/ARVOHENKILÖ – SEPPÖ MERVIÄ
"REPORTTERI-VALOKUVAAJA" – LAURI KORTTELAINEN
"VAMPPI" – JOHANNA JAUHIAINEN
"AKATEEMIKKO" – AINO MANKONEN
"SOTILAS" – LIISA VUORI
"KENRAALI" – HANNA JULIN
"PIENI EHTOOLLISELLAKÄVIJÄTYTTÖ"
– KIMMO HIETANEN
"PANKKIIRI" – LOTTAA PAAVILAINEN
"ROUVA BLANKENSEE – LESKI" – SIRJA SAUROS
SIR HAROLD – STINA KOPRA
KADDUR – HANNA JULIN
M`BAREK – AINO MANKONEN
LAHOUSSINE – ANU SALONEN
NASSER – MARKUS PETSALO
M`HAMED – LIISA VUORI
LARBI – ELINA YLISUVANTO
MUSTAFA – STINA KOPRA
KODIER – LAURI KORTTELAINEN
AMER – KAI VAINEN
ATTRACHE – SIRJA SAUROS
AZUOZ – AINO MANKONEN
ABDESSELEM – LOTTAA PAAVILAINEN
ALI – JOHANNA JAUHIAINEN
ARABI – SIRJA SAUROS
LASSEN – LIISA VUORI
OMMU – HANNA JULIN
KADER – MIIKKA TUOMINEN
ARABI PYÖRÄLLÄ – KIMMO HIETANEN
LALLA – LEENA HELIN

13.

SANTARMI – MIIKKA TUOMINEN
ROUVA SANTARMI – AINO MANKONEN
SAID – SEPPÖ MERVIÄ
LEILA – ELINA YLISUVANTO
VAMPPI – JOHANNA JAUHIAINEN
SIR HAROLDIN POIKA – KAI VAINEN
PANKKIIRI – LOTTAA PAAVILAINEN
SIR HAROLD – STINA KOPRA
PIERRE – MARKUS PETSALO
MORALES – PIIA SOIKKELI
FELTON – HANNA JULIN

HELMUT – ANU SALONEN
LUUTNANTTI – LAURI KORTTELAINEN
KERSANTTI – KIMMO HIETANEN
ÄITI – LIISA VUORI

14.

WARDA – LAURI KORTTELAINEN
MALIKA – AINO MANKONEN
SOTILAS – LIISA VUORI
OMMU – JOHANNA JAUHIAINEN
AHMED – MARKUS PETSALO
HABIBA – ANU SALONEN
BACHIR – SIRJA SAUROS
ARABI – ANU SALONEN
SALEM – KAI VAINEN
KADI – SEPPÖ MERVIÄ
SRIR – LIISA VUORI
DJEMILLA – LIISA VUORI
ARABISOTILAS 1 – HANNA JULIN
ARABISOTILAS 2 – LEENA HELIN
*KADIDJA – PIIA SOIKKELI
*SI SLIMANE – LAURI KORTTELAINEN
*PIERRE – MARKUS PETSALO
*BRAHIM – MIIKKA TUOMINEN
*ÄITI – ELINA YLISUVANTO
ROGER – ANU SALONEN
NESTOR – JOHANNA JAUHIAINEN
JOJO – KAI VAINEN
LUUTNANTTI – HANNA JULIN
LEILA – AINO MANKONEN

(*) KUOLLEET

15.

*KADIDJA – PIIA SOIKKELI
*SI SLIMANE – LAURI KORTTELAINEN
*BRAHIM – MIIKKA TUOMINEN
*PIERRE – MARKUS PETSALO
*ÄITI – ELINA YLISUVANTO
*WARDA – LIISA VUORI
CHIGA – HANNA JULIN
LALLA – JOHANNA JAUHIAINEN
AICHA – SEPPÖ MERVIÄ
SRIRA – KAI VAINEN
AZIZA – SIRJA SAUROS
"WARDA" – LOTTAA PAAVILAINEN
MALIKA – AINO MANKONEN
DJEMILLA – ANU SALONEN

(*) KUOLLEET

16.

*KADIDJA – PIIA SOIKKELI

*WARDA – LIISA VUORI

*ÄITI – ELINA YLISUVANTO

SAID – ANU SALONEN

OMMU – HANNA JULIN

AMER – LEENA HELIN

BACHIR – LIISA VUORI

MALIKA – AINO MANKONEN

SOTILAS 1 – LAURI KORTELAINEN

SOTILAS 2 – MARKUS PETSALO

"SIR HAROLD" – KIMMO HIETANEN

"VAMPPI" – JOHANNA JAUHAINEN

"PANKKIIRI" – SIRJA SAUROS

"SOTILAS" – MARKUS PETSALO

"KENRAALI" – LOTTA PAAVILAINEN

"REPORTTERI-VALOKUVAAJA"

– SEPPO MERVIÄ

"AKATEEMIKKO" – KAI VAINO

"LÄHETYSSAARNAAJA" – MIIKKA TUOMINEN

"ROUVA BLANKENSEE" – STINA KOPRA

(*) KUOLLEET

KUVAELMAT LYHYESTI

1. Said ja hänen äitinsä ovat matkalla läheiseen kylään viettämään Saidin häitä. Köyhä Said suree kohtaloaan, koska hänellä on (ainakin omien sanojensa mukaan) varaa vain kaikkein rumimpaan naiseen.
2. Bordellissa olevat arabihuorat pilkkaavat maamiestensä kyvyttömyyttä vastarintaan ranskalaisia miehittäjiä vastaan. He haluaisivat, että useimmat miehet olisivat legendaarisen vastarintataistelijan Si Slimanen kaltaisia. Said saapuu bordelliin suoraan omista häistään.
3. Leilan uusi koti. Näemme miten Said ja hänen äitinsä kohtelevat tyttöä uudessa kodissaan.
4. Sir Harold neuvoo arabeja työssään ja osoittaa siirtomaaherran vallan. Habib vihjaa Saidille että tänä yönä siirtomaatiloja syytetään tuleen.
5. Said on aikaisemmin jäänyt varkaudesta kiinni. Hän on varastanut Talebilta, joka vaatii Saidin perheeltä hyvitystä. Said palaa vankilasta.
6. Kolme kylän naista estävät Äitiä itkemästä Si Slimanen ruumista, koska kuollut itse muka kieltää sen. Äiti lupaa varmistaa asian kuolleelta itseltään seuraavana päivänä.
7. Oikeudenkäynti. Siirtomaaherrojen valtuuttama Kadi tuomitsee arabeja, myös Said haluaa tuomion.
8. Suu. Kuolleen manaus. Äiti kysyy kuolleelta Si Slimanelta miksi tämä ei halua että hän itkisi tätä.
9. Leila, Äiti, Santarmi. Kotitarkastus. Myös Leila on varastanut kellon. Perheen alennustila.
10. Sir Harold ja Herra Blankensee keskustelevat plantaaseillaan. Samalla arabit syyttävät tulipaloja herrojen appelsiinipuihin.
- 11.-12. Siirtomaaherrat on ajettu tiluksilta pois. Juhlan kunniaksi arabit esittävät otteita ympäröivästä elämästä: Said ja Leila vankilassa, ranskalaispariskunta Algerian kodissaan vastarinnan keskellä, kuolemaantuomiton ääni vankilassa, 1840-luvun ranskalaiset. Sir Harold ampuu Kadidjan, suurisuuisen arabinaisen. Kuoleva Kadidja lietsoo maamiehensä maanalaiseen toimintaan. Kadidja kuolee.

-VÄLIAIKA-

13. Santarmi ja hänen vaimonsa pakenevat vastarinnan tieltä. Said ja Leila autiomaassa. Sir Haroldin poika ja Vamppi kohtaavat pakomatallaan Saidin ja Leilan. Said ja Leila nukahtavat, humalaiset Pankkiiri ja Sir Harold ohittavat heidät. Ranskalaisia sotilaita vuoristossa. Äiti surmaa vahingossa vedenhakumatalla olevan Pierren.

14. Bordelli on nyt arabisotilaiden käytössä. Ommu haluaisi myrkyttää kylän kaivon tappaakseen ranskalaisia. Arabisotilas ja Ommu ovat eri mieltä vastarinnan muodoista. Bordelliin tulee lisää vapaaehtoisia huoria. Bordellissa on ruuhkaa. Kadidja saapuu kuolleiden luo. Kuolleiden luona ovat ranskalaisotilas Pierre, Bachir ja Si Slimane. Myös äiti saapuu kuolleiden luo. Ranskalaisso-tilaat haparoivat pimeässä tiedustellen luutnantin ja kenraalin edellä. Luutnantti saa harhaluodin vatsaansa. Sotilaat järjestävät luutnantille ranskalaishenkiset hautajaiset. Kuolleet määrittelevät totuuden. Leila luhistuu itseensä.

15. Wardan hautajaiset. Warda saapuu kuolleiden luo.

16. Näyttelijät saapuvat paikalle. Kaikki odottavat Saidia: kuolleiden näyttelijät, ranskalaisten näyttelijät ja Ommu arabi-saattajineen. Said saapuu. Saidin kohtalosta kiistellään. Kaikki haluaisivat itselleen käyttöön Saidin legendan. Väittelyn keskellä arabit ampuvat Saidin. Näyttämö tyhjenee. Näemme Saidin kuoleman jälkeen. Näemme itsemme. Loppu.

kaihtimet:

1. NÄYTÖS

1. kuvaelma — 1. KAIHDIN — sähkökankaalle maalattu palmurunko
3. kuvaelma — 2. KAIHDIN — kalvossainen, ranerinen kaihdin, jolle on maalattu kuva keittiöstä.
Keittiökaihtimessa on lisäksi konkku, johon ripustetaan ämpäriin kuva.
4. kuvaelma — 3. KAIHDIN — "pyöreä, leikkos aurinko"; kannettava kyttä.
(lopussa lavalle tuodaan myös ranskalaiskaihdin —)
5. kuvaelma — 4. KAIHDIN — ranskalaiskaihdin. Puinen, maalattu ranskan "katteri-ristikko."
8. kuvaelma — 5. KAIHDIN — "Arabian hauta". Puhvasta yms. valmistetun Koranin kääntöpuoli.
Kolmiulotteinen kaihdin.
- myös 6. KAIHDIN — kuu; kannettava kyttä, kuten aurinko.
10. kuvaelma — 7. JA 8. KAIHTIMET — appelsiinipuukaihtimet.
2 kpl 1200x3500 kokoista puista kaihdinta, jotta on päällystetty litutaulumaalilla. Kaihtimiin on maalattu appelsiinipuita, ja arabit pöntävät niihin liiduilla liekkejä sytyttäessään appelsiinitarhaa palamaan.
11. kuvaelma — MATOT muodostavat kuvitellut kaihtimet.
Lisäksi kyttäjä.
12. kuvaelma — 9., 10. JA 11. KAIHTIMET — 3 kpl 1200x3500 kokoista puista kaihdinta; valkeaa pohjamaalia, monta kerrosta lakkaa, joista päällimmäisessä väripigmenttiä. Näille kaihtimille piirretään vesiliukoisilla tusseilla.

kaihtimet:

2.NÄYTÖS

Kuvaallmat 13., 14., 15. ja 16. :

- Lavalla on 4 kpl 760 x 1850 kokoista puista, valkeaksi maalattua kaihdinta, jotta toimivat projisointipintana. Kaihtimien heijastetaan neljällä diaprojektorilla valokuvia.
- 1 kpl kuminauhaseinää - n. 5 cm leveästä, valkeasta kuminauhasta pingotettua seinää, koko n. 2000 x 7000. Kuminauhan läpi voi kävellä ja sille projisoidaan videokuvaa. Tyyör näyttelijät, ihmiset, toimivat projisointipintana...

... ja lopulta koko näyttämökuva on yhtä suurta kaihdinta.

KUOLLEIDEN KAIHDIN

Kaihdinten visuaalinen verkosto on samanaikaisesti sekä dogmi että arvoitus. Kirjailija tarjoaa lukijalle esityksen audiovisuaalisen näyttämöllisen muodon, muodon, joka orjallisesti toteutettuna paljastaa kirjoittajan oveluuden. Näytelmätekstiin ladatun koodiston avulla Genet tarkastelee, kommentoi ja arvottaa näyttämötapahtumaa, sen muotoa ja rakenteita. Kaihdinten kaksiulotteisen maailman, kuvien ja kaihdinten kentän taakse rakentuu huikaiseva käsitteellinen taso. Näyttämökuva rakentuu tietoiselle valheelle. Me näemme kuvan palmusta, kuvan kaivosta, kuvan kilometripylväästä. Kaihtimet on täynnä käsitteellisiä kuvia, jotka manifestoivat perusolemustaan. Yksittäisten elementtien, maiseman ja tilan fragmenttien avulla luodaan länsimainen mielikuva siirtomaavallanalaisesta Pohjois-Afrikan topoksesta.

Näytelmän alkuperäinen nimi Les Paravents sisältää mahdollisuuden moneen tulkintaan. Näyttämölle lipuvat maalatut kuvat ovat perinteisen näyttämöillusion osia, kulisseeja, jotka olemme tottuneet hyväksymään osaksi teatterin perusolemusta, lavastettua näyttämökuvaa. Genet pudottaa näyttämöillusion jalustaltaan. Genet'n kaleidoskooppi palauttaa kiteytyneen kuvan katsojan tajuntaan muistuttaen kuvan synnyttäneestä ideasta. Näyttämökuvat ja esitystila luovat esiintyjille ja tarinalle kehyksen, teatterin traditioon perustuvan ja sitä röyhkeästi kommentoivan sanaston. Edellä aikaansa Genet leikittelee postmodernin filosofian myötä vakiintuneilla katsomisen ja katsottavana olemisen sekä anakronismin teemoilla.

Kuolleiden kaihtimen lähtökohtana on keinotodellisuus. Projisoinnin maailma on elämän ja kuoleman väliin jäävä väliä, joka pyrkii toimimaan organisuuden ehdoilla. Läsä on samanaikaisesti alku ja loppu, syntymä ja kuolema, nykyhetki ja menneisyys. Noin puolen tunnin mittainen materiaali perustuu pysähtymättömälle liikkeelle, alituiselle hitaalle muutokselle harmoniasta sattumanvaraisuuteen. Kuolleiden kaihdin on suunniteltu ja ideoitu digitaalisessa ympäristössä. Visuaalinen dramaturgia ja kuvatilassa tapahtuva muutos ovat prosessoineet taas uusia muutoksia. Projisoitu videokuva rinnastuu esiintyjien läsnäoloon ja pyrkii olemaan dialogissa heidän kanssaan. Avainkysymyksenä on esiintyjien tarkastelu osana kuvaa sekä suhteessa kuvaan. Samoja teemoja käsittelen myös tekeillä olevassa väitöskirjatyössäni "Digitaaliprojisoinnit ja virtuaalilavastus osana esittävien taiteiden skenografiaa".

VILLE LAIDE:

TERRORISMIN RAJOLLA

KIITÄMME:

- Tampereen Työväen Teatteri / Rauli Kovalainen, Essi Huttunen, Esa Heikkinen
- Tampereen Teatteri / Hannu Naamanka
- Suomen Kansallisteatteri / Antti Aho
- Svenska Teatern / Kaj Kumlin
- YLE TV2 Dokumenttiprojekti / Marianne Näsinlinna
- YLE TV-Tuotantopalvelu / Reino Petäkoski
- FX & Stunt Artists of Finland
- Teak VÄS / Timi Lyytikäinen, Timo Lehto
- TAMK Taide ja Viestintä / Ilkka Järvinen, Kai Salonen
- Tampereen Ammattikuva Oy / Esko Lounamaa, Jukka Luoma
- Hartela Oy / Heikki Rajaniemi
- YIT / Antti Varpe
- Heikki Hytönen
- Jori Tossavainen
- Liisa ja Pertti Piispanen
- Anneli Kanninen

AMMATTIKUVA

YIT

KAIHDINTA VASTEN

KIRJOITUKSIA KAIHDINTEN AIHEPIIRISTÄ

VILLE LÄHDE:

TERRORISMIN RAJOILLA

Sota on *Kaihtimissa* läsnä ja etäällä. Vaikka Jean Genet loikin näytelmänsä Algerian sotien pitkä historiaa vasten, ei sitä käsitellä suoraan, vaan unenomaisina katkelmina. Elementit hänen oman aikansa itsenäisyssodasta sekoittuvat vapaasti varhaisempien konfliktien perimään, ja viittaukset sotaan ovat toisaalta aikaan sidottuja, toisaalta myyttisen kaltaisia. Tämä tekee *Kaihtimista* ristiriitaisen kokemuksen. Pohjois-afrikkalaisen kulttuurin, algerialaisen yhteisön ja ranskalaisen kolonialismin kuvastojen läpi lukeminen on työlästä, mutta samalla on sadunkaltaivseksi muuttuneessa sodassa paljon meille tuttua. Sodan etniset ja uskonnolliset sävyt, siviiliväestön joukkoon piiloutuva vastarintaliike, valtiovoiman terroristitaktikat, raiskauksen käyttö aseena ja prostituutio sodan rinnakkaisilmiönä tuovat mieleen monet tämän hetken ja lähihistorian konfliktit. Päälimmäiseksi noussee Israelin ja Palestiinan sota, miehitysvallan ja vastarintaliikkeiden sekava taistelu, jossa uskonto ja kansallisuuskiihko ovat jatkuvasti läsnä. Näytelmän ranskalaisten öiset kuolemanpartiot ja arabien kauhua levittävät veriteot tuntuvat olevan kuin suoraan Gazasta, Länsirannalta ja Tel Avivista – valtioterrorin ja terrorismin kohtaamisesta. Mutta antaako ”terrorismissa” puhuminen meille liian suoran tien helppojen rinnastusten tekoon? Terrorismista on tullut niin totunnainen osa käsitteistöämme, ettemme enää tahdo tunnistaa sen painolastia.

Sanoilla on valtaa elämässämme. Tämän sanominen on niin totunnaista, että se tuntuu latteudelta. Onhan meillä lukuisia lausahduksia, jotka esittävät asian pähkinänkuoressa. Miekkaa mahtavampi ja niin edelleen. Mutta tuttuudella on oma vaaransa, sillä se tekee asioista itsestäänselvyksiä, lausumattomia oletuksia, joista ei enää tarvitse puhua. Vaikka me kaikki tiedämme, tai väitämme tietävämmme, että sanoilla on voimaa ja että ne on ladattu merkityksillä, me niin kovin helposti liu’umme pintatason puheeseen. Siinä käytämme ja kuuntelemme sanoja aivan kuin niiden merkitys olisi ristiriidaton ja selkeä. Tämä lienee joissain tilanteissa elämän välttämättömyys, sillä välitöntä arkea ei voi elää jatkuvan kyseenalaistamisen kierteessä. Arjessamme eteemme kuitenkin tulee asioita, jotka ovat monimutkaisempia ja vaikeampia. *Terrorismi* on läsnä joka päivä nykyisessä maailmassa. Vaikka asia itse on ilmiselvästi ristiriitojen kohde, sanaa käytetään kuin se olisi nimi selvästi ja objektiivisesti rajatulle ilmiölle. Mikäli antaudumme tällaisille valmiille määrittelyille, me luovutamme samalla pois valtaa ymmärtää maailmaa ja sen ilmiöitä. Jos puhumme ”terroristeista” kuin objektiivisesti rajatusta ilmiöstä, me otamme käyttöön valmiin tavan erotella ihmisiä ja yhteisöjä.

SANAT KAMPPAILUN VÄLINEINÄ

Sanoilla on voimaa, mutta hyvin eri tavoin. Joillakin on niin pitkä historia, että niihin on kerrostunut sukupolvien ajan historiaa, jota emme enää tunnista. Sanat ja niihin liitetyt käsitteet määrittävät maailmankuvan perusteita jakamalla maailmaa perustavasti erilaisiin alueisiin: luontoon ja kulttuuriin, edistykseen ja primitiivisyyteen, maalliseen ja jumalalliseen.

Tällaisista kulttuurisesti vahvoista rajauksista tulee "luonnollistuneita" kuvauksia maailmasta, osa asioiden normaalia tilaa.

Silloin tällöin sanoista tulee kuitenkin kamppailun areenoita, joilla väännetään kättä keskeisistä poliittisista, uskonnollisista tai moraalisisista ideoista. Näin voi käydä edellä mainituille "suurille sanoille", mutta sanoja myös synnytetään tai aktivoidaan hetken tarpeeseen. Kyse on siitä, että sanan merkitystä pyritään määrittelemään ja omat merkitykset yritetään saada osaksi yhteiskunnallista todellisuutta. Toisella tavoin ilmaistuna käydään kamppailua siitä, millaisia *käsitteitä* sanojen ilmiasuun liitetään. Sanoihin kanavoidaan näkemyksiä maailmasta.

Näiden kamppailujen tunnistaminen on vaikeaa, eikä se onnistu ilman pysähtymistä, tarkkailua ja kriittistä ajattelua. Sillä juuri sanojen *samuus* peittää alleen käsitteelliset kamppailut ja niihin liittyvän vallan. Sanojen samuus luo siis illuusion siitä, että eri osapuolet keskustelevat samasta asiasta – vaikka kamppailua käydään siitä, mistä ylipäänsä puhutaan, millainen maailma tässä ja nyt on. Veristen konfliktien keskellä käydyt keskustelut siitä, "ketkä ovat lopultakin terroristeja", ovat tästä pelottava esimerkki. Kyse ei ole siitä, että objektiivista nimikettä leimattaisiin eri ihmisiin hyvin tai huonoin kriteerein. Konfliktin osapuolet kamppailevat erilaisista tavoista tulkita tilannetta ja sitä, mistä siinä on kyse. Tällaisessa maailmassa puheen ja kirjoituksen pintatason alle sukeltava kriittinen ajattelu on yleisinhimillinen velvoite.

TERRORISMI SIVISTYKSEN TUOLLA PUOLEN

Terrorismi lienee tämän hetken kamppailusanoista tutuin ja vaikein. Sillä on kuitenkin yli parisataavuotinen historia, jonka varrella sitä on käytetty kuvaamaan hyvin erilaisia ilmiöitä. Sen juuret ovat Ranskan vallankumouksen *terrorissa*, jolloin se liittyi systemaattiseen kauhun voimalla hallitsemiseen. 1800-luvulla sana yhdistyi erilaisten ryhmittymien attentaatteihin järjestysvaltaa ja valtionpäämiehiä vastaan. Tuolloin "terroristi" ei ollut vielä yksinomaan kielteinen termi, vaan attentaattien tekijät käyttivät sitä ylpeästi omana nimikkeenään. Vasta vuosisadan vaiheen lähestyessä ja etenkin 1900-luvun siirtomaiden itsenäistymiskamppailujen myötä "terrorismi" alkoi saada nykyistä muotoaan, sanalla pyrittiin leimaamaan toinen osapuoli laittomaksi ja moraalittomaksi, sääliä ansaitsemattomaksi. *Kaihtimien* 13. kohtauksessa oleva keskustelu ranskalaisten sotilaiden kesken liittyy tähän syntyprosessiin. Aikakaudelta periytynyt iskulause "Toisen terroristi on toisen vapaustaistelija" kuvastaa syntyneitä sanojen taistelua, kun itsenäisyssotien osapuolien moraalisisesta ja laillisesta statuksesta kamppailtiin.

Viimeisten vuosikymmenten kuluessa terrorismin merkitys on muuttunut yhä kategorisemmäksi: siitä on tullut poissulkemisen väline. Terroristi on suljettu vakiintuneen järjestyksen ja sen käyttäytymisnormien ulkopuolelle, äärimmäisimmillään jopa puhtaan pahuuden alueelle. Toisin kuin sotilas, kapinallinen, vapaustaistelija tai vastarintataistelija, hän ei ole kukaan meistä, vaan pohjimmiltaan jotain aivan muuta. Modernin politiikan historiassa "yhteiskuntasopimuksen" piiriin ulottaminen ja siitä sulkeminen ovat olleet vähintään yhtä merkityksellisiä kuin etninen tai kulttuurinen poissulkeminen nimeämällä primitiiviseksi, barbaariseksi tai eläimelliseksi. Sivistyneen yhteiskunnan ulkopuolelle suljettu menettää oikeutensa ja lopulta ihmisyytensä – terroristista on tullut rikollisen äärimmäinen muoto.

Tässä mielessä on harhaanjohtavaa edes puhua terrorismin historiasta, sillä sekä sanan merkitys että sen taustalla olevat konkreettiset ilmiöt ovat jatkuvassa muutoksessa. Kuinka mielekäs on lopulta vetää yhtäläisyysmerkkejä Juudean seloottien, islamilaisten assasiinien, Britannian koneensärkijöiden, Ranskan vallankumouksellisten ja monien myöhempien "terroristien" välille? Ainoaksi kriteeriksi kutistuu lopulta *voiman tai väkivallan käyttö* mitä erilaisimmissa tilanteissa. Tappaminen ei kuitenkaan tietysti ole "terroristien" erityispiirre. Jotta olisi mielekäs puhua samoilla sanoilla ja käsitteillä, olisi ilmiöiden välillä oltava mielekkäämpiä yhtäläisyyksiä. Mutta samuuden löytäminen ei ole vain historiallinen vaan myös tämän hetken ongelma, ja se paljastaa tällaisten kategorioiden perimmäisen ongelmallisuuden.

SAMANLAISIA VAI ERILAISIA TEKOJA?

Nykyisessä terrorismikeskustelussa on oireellista se, että terrorismille yritetään löytää yleispäteviä ja kaikkialle soveltuvia määritelmiä. Eri valtiolliset ja ylivaltiolliset instituutiot ovat esittäneet omia määritelmiään, joiden avulla voitaisiin määritellä, onko jossain teossa kysymys terrorismista. Tämä heijastuu niin uutiskielessä kuin arkisessa keskustelussa, jossa terrorismista tulee objektiiviselta vaikuttava määre. Terroristit ovat ”niitä”. Tässä unohtetaan paitsi erilaisten terrorismin määritelmien taustalla olevat intressit, myös tekojen taustalla oleva yhteiskunnallinen dynamiikka.

Tässä päädytään kieroon noidankehään. Mitä moninaisimmat yksilöt ja ryhmät on ensin yhteiskunnallisessa keskustelussa enemmän tai vähemmän mielivaltaisesti asetettu saman nimittäjän alle.

Perusteena loppujen lopuksi on vain se, että he ovat käyttäneet jonkinlaista väkivaltaa tai uhanneet sillä, ja he eivät kuulu laillistettujen väkivallan käyttäjien piiriin. Sitten oletetaan, että koska kaikki nämä ihmiset on nimetty samalla tavalla, tämä nimittäjä todella kertoo jotain maailmasta – heillä on siis *oltava* jotain yhteistä. Koko ajatteluketju kulkee takaperin ja päätty siihen perverssiin lopputulokseen, että erilaisille ”terrorismin muodoille” aletaan etsiä yleisiä selityksiä.

Väkivallanteon kohteeksi joutuneen yksilön kohdalla, etenkin jos hän kuolee, määrittelyt tietysti menettävät merkityksensä. Tämän inhimillisen ulottuvuuden unohtaminen on aina vaarallista. Mutta se liioin ei saa muodostua tekopyhäksi esteeksi ymmärryksellemme. Juuri siksi, että ihmisiä kuolee ja vammautuu, juuri siksi, että konfliktit jumiutuvat sukupolvien noidankehäksi, on meidän päästävä yksinkertaistavien nimikkeiden ja niiden piilomoralismin taakse.

TERRORISMIN SELITYKSISTÄ

Etenkin viime vuosien näkyvien itsemurhaiskujen myötä on terrorismikeskustelussa alettu korostaa yksilötason selityksiä. Terrorismi on ilmiönä riisuttu yhteiskunnallisesta luonteestaan ja sitä on pyritty palauttamaan yksilöpsykologiaan tai hänen välittömään kasvutaustaansa. Terroristi on häiriintynyt, harhaanjohdettu, fundamentalisti tai moraaliton yksilö. Äärimmäisenä tuloksena on terroristin leimaaminen parantumattomasti mielisairaaksi tai yksinkertaisesti pahaksi (psykopaatti lienee maallistunut muoto absoluuttisesta pahasta).

Tämä tekee mielekkään keskustelun vaikeaksi, sillä minkään tasoisesta *ymmärtämisestä* tulee kiellettyä. Pahuutta tai epäinhimillisyyttä ei saa ymmärtää, sillä se on moraalin ja sivistyksen tuolla puolen, tuntemattomalla alueella. Keskustelu asettuu ikään kuin vahingossa oletetun objektiivisen moraalitotuuden piiriin, jossa tekoja tarkastellaan puhtaasti, irti taustastaan. Tämä on helppoa, etenkin mitä etämmältä asiaa tarkastelee. Asian ymmärtäminen vaatii sivullisen tarkkailijan aseman hylkäämistä.

VÄKIVALLAN MONOPOLIT

Ironista koko tässä asetelmassa on se, että ”tavallisia” konflikteja ei aseteta samanlaisen yksisilmäisen tarkkailun alle. Yhä useampi on valmis tuomitsemaan terrorismin suoralta kädeltä kategorisesti, mustavalkoisesta moraalisesta asetelmasta käsin. Tavallisissa konflikteissa, joissa eri osapuolilla on mahdollisuus piiloutua laillisuuden kaavun alle, ei tekoja tuomita niin herkästi. Kyse on organisoituneesta, institutionalisoituneesta väkivallasta, jonka monopoli on vain laillistetun vallan edustajilla. Ainoastaan silloin, kun monopolisoidun väkivallan ”hyviä tapoja” rikotaan, asettuu konflikti tarkemman moraalisen tarkastelun kohteeksi.

Juuri siksi ”valtioterrorismi” ei ole koskaan saavuttanut samanlaista voimaa, sillä siinä liikutaan kiusallisella alueella. Konfliktin eri osapuolet saattavat toimia loppujen lopuksi hyvinkin samoin tavoin, mutta väkivaltamonopolin ulkopuolinen väkivalta on huomattavasti helpommin tuomittavissa. Sen tekijät kun ovat lähtökohtaisesti väärässä, kun taas vakiintuneen vallan kohdalla todistustaakka on melkoisen suuri. Juuri tämä epäsuhta paljastaa sen, miten tekopyhä terrorismiin liittyvä moraalinen asetelma on. Mitä kirjavin ilmiöjoukko voidaan alistaa tuomittavaksi ilman todisteiden ja taustan tutkimista, jopa nimetä absoluuttiseksi pahaksi. Väkivalta muissa muodoissaan, vaikka se kohdistuisi siviileihin, siviilisiin, viattomiin, tapahtuu periaatteessa laillisuuden ja moraalisten sääntöjen piirissä, kunhan siinä noudatetaan yhteisiä sääntöjä. Sillä loppujen lopuksi rikollinenkin on osa oikeusjärjestystä ja kapinallinen osa yhteiskuntajärjestystä, mutta terroristi on täydellisesti tämän kaiken ulkopuolella.

Vallitseva tapa määritellä terrorismia on valheellisen objektiivinen, sillä se pukeutuu sotilasteknisen termin kaapuun. Terrorismi on esimerkiksi väkivallan käyttöä poliittisten päämäärien saavuttamista varten niin, että se kohdistuu myös tai ensisijaisesti siviiliväestöön. Sen tarkoituksena on politiikkaan vaikuttaminen kauhua ja epäjärjestystä aiheuttamalla. Tätä kaikkea tehdään kuitenkin yhtä lailla univormu päällä kuin ilman, niin kirveillä nykyisessä Algeriassa kuin hävittäjien tähtäinristikon takaa Jugoslavian siviilipommituksissa.

Näennäisobjektiivisen määritelmän pintakerroksen alla on lopulta väkivallan käytön oikeuden rajaaminen itselle ja toiselta pois. Tällaisen terrorismimäärittelyn ytimessä on lopulta se, että konfliktin toinen osapuoli ei kykene sotimaan suuren koneiston turvin. Kuten *Kaihtimien* ranskalaiset sotilaat (palatessaan öiseltä rangaistusretkeltä) valittavat, terroristi muuttaa muotoaan iskunsa tehtyään, muuttuu puuksi tai kesäkurpitsaksi – sulautuu slummien loputtomuuteen. Terroristien yksilöimisestä tulee vaikeaa ja häilyvää, mikä mahdollistaa myös heidän joukkonsa laajentamisen kokonaiseen uskontokuntaan tai etniseen ryhmään.

RAJAUSTEN VASTARINTA

Tästä tilanteesta ei ole ulospääsyä ulottamalla terroristin nimeke laajemmalle kutsumalla miehitysvaltoja tai ”ennaltaehkäisevää sotaa” käyviä valtioita terroristeiksi. Eikä siitä ole pääsyä menneiden vuosikymmenten tavassa korvata terroristi vapaustaistelijalla, jossa lopulta absoluuttinen pahuus korvataan absoluuttisella hyvällä – ja jolloin inhimillisen kärsimyksen konkretia ja väkivallan moninaiset motiivit on aivan yhtä helppo unohtaa.

Ainoa mahdollisuus on ymmärtää, että tätä ilmiöiden moninaisuutta *ei voi* tarkastella yhtenäisillä kriteereillä. Terrorismikeskustelu jumiutuu nykyään yhä useammin kädenvääntöön objektiivisen/universaalien moraalien ja tilannesidonnaisen moraalien välillä – keskusteluun siitä, voidaanko moraalisia väitteitä edes esittää mielekkäästi. Mutta tässä ei ole asian ydin, sillä moraalisia väitteitä esitetään joka tapauksessa ja niistä käydään yhteiskunnallista kamppailua siitä huolimatta, mikä teoreettinen näkemys meillä asiaan on. Tärkeintä on sellaisten maailmaa rajaavien kategorioiden purkaminen, jotka mahdollistavat rajaamisen yksiselitteisiin moraalisiin leireihin.

Näkyvien itsemurhaiskujen aikana näistä asioista keskusteleminen on yhä vaikeampaa, sillä niin surulliset ja todelliset ihmiskohtalot herättävät vihaa ja epätoivoa (joskin katseemme on tässä kovin valikoiva). Mutta mikäli pysymme helpon tuomitsemisen tiellä, teemme itsellemme karhunpalveluksen. Ensinnäkin hyväksymme sen organisoituneen väkivallan tilanteen, jossa elämme. Toisekseen, pahaksi leimaaminen tekee mahdottomaksi ymmärtää sen, millaisista tilanteista erilaiset väkivaltaiset teot kumpuavat. Terrorismin mystifioiminen luo sen tekijöistä ei-ihmisiä olentoja, joita voidaan kohdella miten tahansa. Se ylläpitää kategorisia erotteluja kulttuurien ja uskontojen välillä. Ja se estää ymmärtämästä sitä, voisiko kuka tahansa meistä ajautua tekoihin, jotka arkisesta perspektiivistämme käsin tuntuvat käsittämättömiltä.

ANSSI MÄNNISTÖ

GENET JA ORIENTALISMIN MYYTINEN PERINTÖ

Akateemikko haikailee Ranskan menneisyyttä Kaihtimet-näytelmässä: ”Kaarle Martel elää yhä voittamattomana meissä kaikissa” (16. kuvaelma, IV kohta). Hän viittaa Poitiers’n taisteluun vuonna 732. Frankkien hallitsija Kaarle Martel pysäytti silloin muslimien etenemisen Keski-Ranskan Poitiers’ssa. Länsimaisessa historiankirjoituksessa Kaarle Martelin väitetään jopa pelastaneen kristinuskon säilymisen Euroopassa. Arabien kannalta kyseessä oli lähes merkityksetön taistelu, jossa ryöstelevä berberijoukko tuhottiin kaukana Andalusian muslimialueesta. Silti, vielä meidän päivinämmekin Poitiers’n mainitseminen nostattaa isänmaallisia tunteja Ranskassa.

Kaihtimet-näytelmä raivostutti ranskalaisia laajalti julkaisuaikanaan, Algerian itsenäisyys sodan kestäessä. Ranskan ylläpitämä kolonialistinen alituskoneisto on näytelmässä vielä voimansa tunnossa Algeriassa, mutta sen edustajat aavistavat, että lähdön hetki koittaa väijäämättä. Algerian arabien keskuudessa sitä vastoin on kasvanut vahva kansallistunto.

Genet kuvaa kansallisen heräämisen vuoksea, jonka mainingeissa itsensä uhraaminen on pieni hinta, jos se edistää suuremman asian toteutumista. Tähän teemaan – yksilön kahlitsemattoman vapauden ja myös muista piittaamattomuuden vaatimukseen – tuntuu kiteytyvän Genet’n ristiriitainen ja yksioikoinen poliittinen ajattelu tai nihilistinen manifesti.

Genet itse eli rajuihin vedoin, tinkimättömän elämän, jonka ihanteet puistattivat useimpia aikalaisia, mutta innoittivat monia. Alamaailma ja erotiikka kaikkine lajeineen ja pitoisuuksineen ovat tunnusomaista kuvastoa Genet’n mestarillisille ja uutta ilmaisua luoneille näytelmille. Kollegoistaan poiketen hän pystyi käyttämään harvinaisen sameaa ja sakeaa elämäkokemustaan roolihahmojensa ruokkimiseen.

Hänen elämänsä piirteet, tyylilaji ja vire muistuttavat sitä myyttistä kuvastoa, jota orientalismin taide vuosisatojen ajan väitti ”Orientin” todellisuudeksi. Hänen elämänsä päävärit ja aiheet ovat meille tutut Delacroix’n ja kumppaneiden taulujen myyttisistä hahmoista. Näin Genet kiinnittyy sitkeästi mutta käänteisesti valistusajan ja romantiikan perintöön.

VALISTUKSEN JA ROMANTIIKAN PERINTÖ

Renessanssian ajan jälkeen Lähi-idän islamilaiset alueet taantuivat taloudellisesti ja poliittisesti, kun taas Eurooppa alkoi kukoistaa. Vuosisatainen jännitteisyys näiden alueiden välillä hiipui. Eurooppa alkoi jälleen hamuta Idän rikkauksia. Ensimmäinen suuri kaupallinen retkikunta matkasi Syyriaan vuonna 1583. Se on mainittu pari vuosikymmentä myöhemmin ilmestyneessä Macbeth-näytelmässä.

Uteliaisuus Orienttia kohtaan muuttui eksotismiksi, joka löi läpi kuvataiteissa ja kirjallisuudessa 1600-luvulla ja kukoisti 1700-luvulla. Orientalismin perusteokseksi muodostui ranskalaisen Barthélemy d’Herbelot’n (1625-95) *Bibliothèque Orientale*, jonka Antoine Galland (1646-1715) julkaisi pari vuotta tämän kuoleman jälkeen. Gallandin omat teokset *Arabian yöt* (1704) ja aikansa suurmenestys, kertomuskokoelma *Tuhat ja yksi yötä* myötävaikuttivat yleiseen kiinnostukseen Orienttia kohtaan. Näiden teosten jälkeen muslimimaailma ei enää esiin-

tynyt Antikristuksen provinssina, vaan eksoottisena ja pittoreskina maailmana. Samalla nämä kirjat korostivat Orientin väkivaltaisuutta ja seksuaalisuutta.

Ottomaaneja ja laajemmin islamia kohtaan keskiajalla tunnetut vastenmielisyyden ja vihollisuuden teemat vaihtuivat Orientin eksoottisuuden ihailuksi ja osin jopa islamin uskonnon arvostamiseksi. Tätä tuki valistuskauteen liittynyt ajatus, että kaikki ihmiset syntyvät samanarvoisin kyvyin varustettuina.

Valistusajan huomattavimpia muslimisivilisaation ihailijoita lännessä oli Voltaire (1694-1778). Hän puolusti profeetta Muhammedia syvällisenä poliittisena ajattelijana ja rationaalisen uskonnon perustajana. Monille valistusajattelijoille ”valkeni” islamin sivilisoiva rooli: länsimainen sivilisaatio ei ollut syntynyt luostareissa, vaan pakanallisessa Kreikassa ja Roomassa ja ei-kristilliset arabit olivat välittäneet sen Eurooppaan. Esimerkiksi Wilhelm von Leibniz (1646-1716) jakoi nämä ajatukset. Islamia arvostettiin, paitsi rationaalisuuden vuoksi, myös siksi, että se huomioi ruumiin, aistien ja sosiaalisen kanssakäymisen vaatimukset. Huomattiin myös, että Ottomaanien imperiumi oli ollut suvaitsevainen kaikenlaisia uskonnollisia vähemmistöjä kohtaan.

Romantiikan aikakauden esiin työntyminen 1700-luvun lopulta lähtien merkitsi käännettä valistusajan järjenvallinnalle. Romantiikan edustajat ilmaisivat ”tympääntyneisyytensä teollistuvaan, materialistiseen ja porvarillistuneeseen Eurooppaan luomalla idästä Idän, unelmien ja eroottisen eskapismien eksoottisen maailman”, kuten Kaj Öhrnberg luonnehtii. Toisin kuin teollisen vallankumouksen todellisuuden, Idän kulttuurien uskotaan rakentuvan uskonnon, tunteen ja mielikuvituksen varaan.

Rousseaun luomassa käsitteessä ”jalo villi” yhdistyivät viattomuus ja puhtaus, jotka eurooppalaiset olivat menettäneet teollistumisen myötä. Parhaiten jaloa villiä edustivat kolme muslimiheimoa: beduiinit, Pohjois-Afrikan berberit ja pakistanilaiset *pukhtunit*.

Romantiikka käsitti islamilaisen maailman vapauden, aistillisuuden ja fatalistisuuden tyssijaksi. Mutta Orientin ylepyydellä ei ollut mitään tekemistä todellisen idän kanssa, niin kuin 1800-luvun matkakirjallisuutta tutkinut Rana Kabbani toteaa. Koskaan ei kuvattu esimerkiksi kaupunkien kurjuutta: köyhyys oli poissa ja kuvat ja kertomukset esittivät rikkautta. Kirjailija-poliitikko Chateaubriand kiteytti Orientti-kuvaukset seuraavasti: ”kylpyjä, parfymeja, tansseja ja aasialaisia ’herkkuja’ (*délices*)”.

ORIENTIN EKSOOTTISUUS JA BARBAARISUUS

Orientti tunkeutui ja vaikutti laajalti kumouksellista muutosvaihetta eläneen Euroopan elämäntilanteisiin 1800-luvulla. Eksoottiset orientaaliset vaikutukset ja teemat näkyivät eurooppalaisessa kirjallisuudessa, musiikissa ja kuvataiteissa, samoin kuin sisustamisessa, osin pukeutumisessa ja myös nautintoaineiden, kuten turkkilaisten sikarien polttamisessa.

Eugène Delacroix (1798-1863) oli ranskalaisen romantiikan taiteen nimekkäimpiä edustajia. Hän saapui Orienttiin – Algeriaan ja Marokkoon – vuonna 1832, jolloin hän maalasi kymmenen suurta ja keskeistä orientalistisen genren teosta. Mutta jo vuonna 1824 hän oli julkaissut Kreikan itsenäisyyssotaan innoittamana maalauksen *Khioksen verilöyly*. Tuohon maalaukseen, samoin kuin Victor Hugon (1802-1885) *Les Orientales* -teokseen, tiivistyivät orientalismin keskeiset teemat ja eurooppalaisten mielikuvat Orientista vuosikymmeniksi. Orientin tutkimuksen klassikko Maxime Rodinson kuvaa noita käsityksiä seuraavasti:

”Tuota mielikuvaa luonnehtivat rajut ja tuhlailevat näkymät ja villit värit, haaremit ja seraljit, mestatut ruumiit, (...) kaksimastoiset alukset puolikuu-lippuineen, pyöreät, turkoosit kupolikatot ja valkoiset minareetit taivaita kurkottelemassa, visiirit, eunukit, haaremi-orjattaret, virvoittavat lähteet palmujen alla, (...) vangitut naiset himokkaiden vangitsijoidensa alistamina.”

Nämä samat orientalistien luomat myytit, joissa Itä esiintyy mystisenä, barbaarisena ja 'toisena', samoin kuin orientalistiset kauneusihanteet löytyvät useimmista 1900-luvulla julkaistuista tunnetuista matkakirjoista. Orientalistisessa kirjallisuudessa ja maalauksissa ilmeni kaksi voimakasta vastakohtaisuutta. Yhtäältä oli väkivaltainen ja levoton katujen ja autiomaiden miehinen maailma ja toisaalta suljettu, enimmäkseen passiivinen, naisellinen haaremimaailma. Orientalististen maalausten roistot on lähes poikkeuksetta kuvattu hyvin tummaihoisina tai mustina miehinä. Miesten väkivaltaisuus, oudot rangaistukset ja hirveät teloitukset olivat haaremikuvausten ohella tyyppillisiä aiheita. Mutta tavanomaisuutta tai köyhyyttä ja arkea kuvasivat vain harvat orientalistiset maalarit – tuolle aiheelle ei ollut ostajia ja markkinoita. Rana Kabbani pelkistää asetelman seuraavasti:

”He tekivät kertomuksia Idästä maalatessaan sitä, he muuttivat sen metaforaksi ja myytiksi. He tarjosivat Euroopalle sitä, mitä Eurooppa halusi nähdä. Itse asiassa tuon ajan kunnianhimoiset ja vakavat maisema-maalarit eivät saaneet sellaista suosiota kuin mielikuvitusta käyttäneet orientalistiset maalarit.”

KOLONIALISMIN PIHDIT

Muslimimaailman ydinalueista, Lähi-idästä ja Pohjois-Afrikasta, tuli 1800-luvulla eurooppalaisen kolonialismin keskeinen kohde. Napoleonin valloitusota Egyptiin (1798-1805) oli lähtölaukaus. Eurooppa tunkeutui nyt Välimeren islamilaisen yhteiskunnan ytimeen sotilaallisesti ja kulttuurisesti ja alkoi kamppailla vaikutusvallasta Ottomaanien imperiumin kustannuksella. Ranska ryhtyi valloittamaan Algeriaa vuonna 1830, tunkeutui Tunisiaan 1881 ja Marokkoon 1912. Iso-Britannia puolestaan miehitti Etelä-Arabian 1839, Egyptin 1882, Sudanin 1898 sekä Persianlahden rannikkoalueita 1800-luvun lopulla ja Italia valloitti Libyan vuonna 1911.

Suezin kanavan valmistuttua vuonna 1869 Lähi-itä muuttui kolonialistisen Euroopan strategisesti kaikkein tärkeimmäksi alueeksi. Muutoinkin 1800-luvun puolivälin tienoo näyttäytyy rajapyykkinä Euroopan suhtautumisessa Orienttiin. Neljä suurta toisiinsa liittyntä ja toisiaan tukenutta voimaa työnsi Eurooppaa aikansa johtavaksi tekniseksi, tieteelliseksi, taloudelliseksi ja – eurooppalaisittain määriteltynä – sivistykselliseksi maanosaksi. Nämä voimat olivat modernisaatio, teollistuminen, nationalismi ja kolonialismi.

Rodinsonin mukaan kolonialismi enemmän kuin mikään muu ilmiö alkoi määritellä eurooppalaisia käsityksiä Idästä. Itä näytti olevan määrätty Euroopan dominaation alaisuuteen, koska se oli ”polvillaan” ja oman jälkeenjääneisyytensä uhri. Ranskalainen poliitikko ja kirjailija Alphonse de Lamartine (1790-1869) oli tämän suuntauksen keskeisiä edustajia. Lamartine katsoi, että Orienttiin kuului valtioita, joilla ei ole aluetta, isänmaata, oikeuksia, lakeja tai turvallisuutta ja jotka odottavat innokkaasti eurooppalaisen valloituksen tuomaa turvaa. Hän puolusti ranskalaisten ”nykypäivän ristiretkeä” Orienttiin:

”Orientti, voimakkaiden muistojen seutu, maailman kehto, jumalaisen uskon lähde; Oksidentti [=länsimaat] haluaa omistaa sinut. (...) On koittanut aika perustaa Aasian sydämeen eurooppalainen siirtokunta, tuoda moderni sivilisaatio noille seuduille. (...) ja rakentaa suunnaton imperiumi, omaan painoonsa luhistuvan turkkilaisen imperiumin jäänteistä, jonka ainoa perillinen on autiomaa ja raunioiden pöly.”

Edward Said luonnehti tilannetta niin, että Orientista tuli Euroopan silmissä yhtäkkiä epähuumani, antidemokraattinen, takapajuinen ja barbaarinen. Kolonialistisen politiikan edistyessä Idän kansat alettiin esittää pääsääntöisesti laiskoina ja väkivaltaisina. Poliittinen dominaatio ja taloudellinen hyödyntäminen naamioitiin näin sivilisoivaksi tehtäväksi.

Friedrich Nietzsche (1844-1900) oli 1800-luvun loppupuolella harvoja, jotka ihailivat islamia. Kristinusko edusti Nietzscheille institutionalisoitua mielipahaa, koska se suhtautui kielteisesti aistilliseen elämään. Hän ihaili islamin sankarillis-maskuliinisia hyveitä ja kirjoitti *Anti-Kristus*-teoksessaan:

”Kristinusko ryösti meiltä antiikin maailman kulttuurin tulokset, myöhemmin se ryösti meiltä islamilaisen kulttuurin saavutukset. Espanjan ihmeellinen maurilaisen kulttuurin maailma (...) suuntautui aistiemme ja makujamme suuntaan enemmän kuin Kreikka ja Rooma, tallottiin maahan...miksi? Koska se oli ylhäinen [noble] ja sen juuret olivat vaistoissa, koska se sanoi 'kyllä' elämälle.”

Napoleonin valloitusota Egyptiin oli saattanut liikkeelle idän ja lännen välisiä prosesseja, jotka yhä hallitsevat kulttuurisia ja poliittisia näkemyksiämme, Said väittää. Sodan yhtenä erikoisena puolena oli tieteellinen kunnianhimo, jonka tuloksena julkaistiin vuosina 1809-28 massiivinen, 23-osainen teossarja *Description de l'Égypte*. Egypti esitetään siinä muinaisen mantereiden keskuksena, josta on jäljellä enää loistava menneisyys ja maa on taantunut barbaariseksi. Teossarja asetti uudet puitteet orientalismille ja sen jälkeen islamilaiset valtiot nähtiin elävänä maakuntana, laboratoriona, länsimaisen tehokkaan tiedon näyttämönä, kuten Said luonnehtii.

Siinä prosessissa, jossa Lähi-itä kytkettiin eri asteisiin siteihin Euroopan voimapolitiikalle alistaiseksi, viestimet olivat merkittävässä osassa. Yksi uusi piirre oli, että aikaisempina vuosisatoina Orientti oli ollut olemassa ennen kaikkea koulutetulle eliitille, filosofeille ja matkailijoille. Mutta 1800-luvun edetessä tuli näkyviin ”joukkojen Orientti”: kirjojen avulla Orienttia koskevaa tietoa alettiin levittää koteihin. Viestimien – valokuva yhtenä tärkeimmistä – rooli oli huomattava myös Lähi-idän raamatullisen luonteen ja sen muuttumattomuuden todistuksessa.

GENET MUURINMURTAJANA

Kaihtimet julkaistiin aikana, jolloin Orientin myyttinen maailma näkyi korkeintaan kajastuksena taivaanrannassa. Sen oli painanut mailleen taisteleva, aktiivinen arabinationalismi ja sen oli myöhemmin, 1970-luvun lopulla korvaava, pitkään uinuneen ja passiiviseksi luullun islamilaisen sivilisaation ärhäkkäät ja fanaattiset ääriään.

Genet vastusti koko 1960-luvun näkyvästi kolonialismia. Hän oli nimenomaan arabikansojen ystävä, mutta tuli tunnetuksi myös Yhdysvaltain afroamerikkalaisten kärkeväenä puolestapuhujana. Genet tuki mm. Mustia panttereita ja oli yhteistyössä amerikkalaisten kansalaisoikeuksia ajaneiden tunnettujen taiteilijoiden kanssa.

Genet'n poliittista aktivismia yhdisti käsittääkseni nimenomaan kansalaisoikeuksien raivokas puolustaminen – niiden puuttuminen tukahdutti yksilöllisyyden mahdollisuuden. Samalla Genet näyttää olleen idealisti, joka ei tavoitellut valtaa. Hän halusi kaikkein epäkiitollisimman roolin – toimi mieluummin muurinmurtajana, joka tiilet särjettään olisi vetäytynyt pois.

Hän ajatteli, että vallankumous syö lapsensa. Tämä näkyy mm. siinä, että vaikka hän kannusti palestiinalaisia käyttämään väkivaltaa, hän totesi, että: ”Sinä päivänä, jolloin Palestiina institutionalisoidaan, en ole enää heidän puolellaan”. Tämä on ristiriita, joka ei helpolla aukea.

1970-luvun lopulla Genet sai ymmärrettävästi osakseen raivoa puolustaessaan ”hyvää väkivaltaa” ja tukiessaan Baader-Meinhof terroristiryhmää. (Muistettakoon samalla, että myös Pentti Linkola omisti vuonna 1979 Toisinajattelijan päiväkirja -teoksensa Baader-Meinhof-ryhmälle. Siinä missä Linkola vastustaa talouskasvua ja yksilönvapautta, Genet piti ylimpänä arvonaan jälkimmäistä ja liekö ollut lainkaan kiinnostunut ensimmäisestä. Siinä missä Linkolan viha tuntuu kohdistuvan koko ihmislajia kohtaan, Genet taas rakasti ihmiselämää.) Näiden mielipiteiden vuoksi Genet'n tukijapiiri kutistui hyppyselliseksi.

Vielä kerran Genet nousi äänekkääksi lipunkantajaksi. Syyskuussa 1982 hän vieraili Shatilan pakolaisleirillä Beirutin lähellä. Kahta päivää aiemmin Israelin libanonilaiset liittolaiset olivat joukkomurhanneet leirin asukkaita. Monille palestiinalaisille Shatila alkoi merkitä samaa kuin Pearl Harbour muinoin yhdysvaltalaisille. Genet kirjoitti järkyttävistä kokemuksistaan näytelmän *Prisoner of love*, joka jäi hänen viimeiseksi mestariteoksekseen.

Mitä Genet olisi ajatellut 1990-luvun Algeriasta? Mitä hän ajatteli Khomeinin Iranista? Sitä en tiedä. Ehkä hän piti vuoden 1979 toukokuusta, ns. ”Teheranin keväästä”, joka oli Iranin modernin historian vapaamielisin ja moniarvoisin jakso, kunnes vanhoillinen pappisvalta voitti taistelun vallankumouksen suunnasta.

Genet olisi 2000-luvun edetessä luultavasti vetäytynyt puolustamasta Palestiinan itsehallintoaluetta, sikäli kuin väitteet sen johdon korruptoituneisuudesta pitävät paikkansa. Ei niin, että hän olisi tavallisia palestiinalaisia hylännyt. Jos hän eläisi, ehkä hän kävisi vielä yhteen taistoon: Israelin pystyttämä keskiajan pituinen muuri, joka pakottaa palestiinalaiset elämään avovankilassa, olisi kenties se viimeinen valli, johon Genet olisi tahtaan tapparoinut.

LÄHTEET:

- Ahmed, Akbar S. (1988),
Discovering Islam, Making sense on Muslim history and society, London: Kegan Paul Ltd.
- Chevedden, Paul E. (1981)
The Photographic heritage of Middle East: An Exhibition of early photographs of Egypt, Palestine, Syria, Turkey, Greece and Iran. Malibu: Undena Publications.
- Encyclopedia of World Drama, vol 2, (1972), (New York: McGraw-Hill Book Company).
- Graham-Browne, Sarah (1988)
The Images of Women: The Potrayal of Woman in Photographs of the Middle East London: Quartet Books.
- Halliday, Fred (1996)
Islam and The Myth of Confrontation: Religion and Politics in the Middle East, (London, New York: I.B. Tauris Publishers).
- Hartnoll, Phyllis (ed.) (1967)
The Oxford Companion of the Theatre, (London: Oxford University Press).
- Hayes, J.R. (ed.) (1983)
The Genius of Arab Civilization: Source of Renaissance, (London: Eurabia).
- Hentch, Thierry (1992)
Imagining Middle East, (Montreal: Black Rose Books).
- Innes, Christopher (1995)
”Theatre After Two World Wars”, teoksessa Brown, John Russel (ed.) *The Oxford Illustrated history of Theatre*, (Oxford: Oxford University Press).
- Kabbani, Rana (1986)
Europe’s Myth of Orient. Bloomington: Indiana University Press.
- Kramer, Martin (1994)
Prisoner of Hate: Jean Genet and Palestine, A review of Edmund White, Genet: A Biography. Internet-lähde: www.geocities.com/martinkramerorg/Genet.htm
- Männistö, Anssi (1999)
 Islam länsimaisessa hegemonisessa diskurssissa: Myyttis-ideologinen ja kuva-analyttinen näkökulma sivilisaatioiden kohtaamiseen, *Taprin tutkimuksia* no. 87, 1999, Tampere: Tapri.
- Nochlin, Linda (1994)
The Politics of Vision, Essays on Nineteenth-Century Art and Society. London: Thames and Hudson.
- Perez, Nissan N. (1988)
Focus East, Early photography in the Near East (1839-1885). New York: Harry N. Abrams inc. publishers.
- Rodinson, Maxime (1987)
Europe and the Mystique of Islam. Washington: University of Washington press.
- Said, Edward ([1978] 1991)
Orientalism. London: Penquin books.
- Turner, Bryan S. (1994)
Orientalism, postmodernism and globalism, (London and New York: Routledge).
- Öhrnberg, Kaj (1986)
 ”Klassinen orientalistiikka: Itä päiväunena”, teoksessa Melasuo, Tuomo (toim.): *Wallinista Wideriin, suomalaisen kolmannen maailman tutkimuksen perinteitä*. Tampere: Suomen rauhantutkimusyhdistys.

TUOMO MELASUO

KOHTALOKAS ALGERIA

Jean Genet sijoittaa näytelmänsä Kaihtimet 1950- ja 1960-lukujen vaihteen Pohjois-Afrikkaan, jolloin tuo kolmen mantereen ja monien kulttuurien ikaikainen kohtauspaikka eli erityisen vaikeita aikoja edellisellä vuosisadalla sinne pystytetyn eurooppalaisen siirtomaavallan purkautuessa ja alueen maiden tullessa uudelleen itsenäisiksi. Koko maailman tasolla dekolonisaatioprosessi alkoi 1940-luvun lopulla brittiläisen imperiumin menettäessä kirkkaimman helmensä eli Intian itsenäistyessä ja jakautuessa nykyisiin Pakistaniin, Bangladeshiin ja Intiaan. Pohjois-Afrikassa prosessi alkoi Libyan itsenäistymisestä ja Egyptissä toteutuneesta vapaiden upseerien vallankumouksesta, joka toi *Gamal Abdel Nassenin* valtaan arabinationalismin aallonharjalla. Vuosikymmenen puolivälissä prosessi eteni Pohjois-Afrikan muihin maihin Marokon ja Tunisian itsenäistyessä keväällä 1956.

Algeriassa, keskeisimmässä *Maghreb*¹-maassa, tämä kehitys muodostui erityisen vaikeaksi. Maa ajautui aseelliseen vapaussotaan, josta tuli yksi koko eurooppalaisten siirtomaaimperiumien purkautumisprosessin väkivaltaisemmista ja verisimmistä. Puoli vuosisataa sitten alkanut ja yli seitsemän vuotta kestänyt *Algerian sota* muodostui todelliseksi katastrofiksi suurimmalle osalle siihen osallistuneista ja sen jalkoihin jääneistä erilaisista väestöryhmistä. Sen poliittiset, yhteiskunnalliset ja kulttuuriset vaikutukset yltyvät voimakkaasti tähän päivään katsottiinpa niitä sitten Algerian ja Ranskan tai laajemmin Euroopan ja yleensä kansainvälisten suhteiden näkökulmasta.

Kansainvälisesti Algerian vapautussota sijoittuu dekolonisaatioprosessin huippuvuosiin Bandungin afro-aasialainen konferenssi kokosi 1955 *kolmannen maailman*² johtajat vahvistamaan kaikkialla menossa olevia itsenäistymishankkeita. Vuosikymmenen lopulla *Frantz Fanon* valoi uskoa *Sorron yöstä* -teoksessaan kaiken puhdistavaan väkivaltaan pohjautuen kokemuksiinsa Blidan psykiatrisen sairaalan lääkärinä Algeriassa ja hoitaessaan vapaussodan traumoista kärsiviä potilaitaan. Vuosikymmenen lopulla myös Kuuban vallankumous *Fidel Castron* ja *Che Guevaran* johdolla vei kolmannen maailman kaiken vapauttavaa vallankumousromantiikkaa vieläkin pitemmälle. Algerian vapautussota ja Algerian vapautusliike FLN³ vaikuttivat laajasti muihin vielä itsenäistymätömiin siirtomaihin.

Vapautussota puhkesi yllättäen lähes kaikki tulevan konfliktin osapuolet pyhänmiesten päivänä 1954, vain muutama kuukausi Ranskan Vietnamissa kokeman Dien Bien Phun sotilaallisen suur tappion jälkeen. Sano taankin että Ranska suostui suhteellisen helposti Marokon ja Tunisian itsenäistymiseen välttääkseen Algeriasa raivoavan aseellisen konfliktin leviämisen naapurimaihin. Samoin 1960-luvun alussa toteutuneen Ranskan mustan Afrikan siirtomaiden suhteellisen helpon itsenäistymisen katsotaan olevan ainakin osittain Algerian sodan myötävaikutusta. Algerian sota päättyi maaliskuussa 1962 Evianin sopimukseen ja maa tuli itsenäiseksi

1. *Maghreb* on arabiankielinen sana, joka tarkoittaa jonkin alueen läntisintä kolkkaa, auringonlaskunmaata. Pohjois-Afrikan yhteydessä sillä tarkoitetaan Libyan, Tunisian, Algerian, Marokon, Länsi-Saharan ja Mauritaniaa käsittävää kokonaisuutta. Nämä maat, paitsi Länsi-Sahara, muodostavat vuodesta 1989 lähtien nykyisin jo melko nukahtaneen yhteistyöjärjestön *UMAN, Union du Maghreb Arabe*.

2. "Kolmas maailma" käsite erotti vastaitenäistyneet ja sitoutumattomuuteen pyrkivät maat kylmän sodan pääosapuolista, mutta samalla ja ehkä vieläkin voimakkaammin se viittasi Ranskan vallankumouksen kolmanteen säätyyn joka ei ollut aikaisemmin mitään, mutta joka 1800-luvun kuluessa nousi hallitsevaan yhteiskunnalliseen asemaan.

3. *FLN, Front de Libération Nationale*, kansallinen vapautusrintama, perustettiin syksyllä 1954, jatkoi itsenäistymisen jälkeen Algerian ainoana puolueena 1960-luvulta aina 1980-luvun lopulle. FLN on tälläkin hetkellä Algerian tärkein poliittinen puolue, jonka vaikutusvalta on 1990-luvun sisällissodan laskusuhdanteen jälkeen uudelleen vahvistunut kuten kevään 2004 vaalit osoittivat.

niin Ranskassa kuin Algeriassa järjestetyn kansanäänestyksen myötä heinäkuun alussa 1962.

Algeria joutui kolonialismin kohteeksi kun Ranska hyökkäsi maahan vuonna 1830, hyökkäystä seurannut valloitusvaihe ja kaikki puolin hyvin tuhoisa valloitusota kesti noin nelisenkymmentä vuotta. Vaikka aseellinen vastarinta kulminoitui Algerian 1800-luvun suurmiehen *Abd el-Kaderin* yritykseen luoda moderni valtio Ranskan jalkoihin jääneen turkkilaishallinnon tilalle, ja vaikka sitä jatkui hänenkin jälkeensä, voidaan katsoa vanhan Algerian kärsineen tappion 1870-luvulle saavuttaessa.

Ranska perusti valloitettuun maahan asutussiirtomaan, joka omilta ominaisuuksiltaan muodostui hyvin ominataiseksi. Ranska toi maata asuttamaan omia kansalaisiaan, esimerkiksi hävittyään Saksa–Ranska-sodan 1870-luvun alussa suuren joukon elsassilaisia, mutta myös siirtolaisia muualta Välimeren alueelta mm. Italiasta, Maltalta, Espanjasta. Ennen 1800-luvun loppua koko Algerian vuosisatoja vanha juutalaisväestö julistettiin kerta heitolla ranskalaisiksi. Muunmaalaiset säilyivät niin pitkään enemmistönä Algerian eurooppalaisten joukossa, että Ranska heidän itsenäistymisaikeitaan välttääkseen julisti 1900-luvun alussa kaikki eurooppalaisista vanhemmista syntyneet lapset Ranskan kansalaisiksi. Vaikka eurooppalaisten väestöllinen kehitys oli Algeriassa koko kolonialismin ajan pulmallista, oli heidän lukumääränsä itsenäistymisen koittaessa noin miljoona. Joh-tuen 1800-luvun valloitusarmeijan sotilaiden mustista pitkävartisista saappaista Algerian eurooppalaisväestö tunnetaan myös nimellä *pieds-noirs*, musta jalat.

Tämä asutussiirtomaan rakentaminen oli algerialaisille erityisen raskasta, he menettivät parhaimmat viljelysmaansa eurooppalaisille siirtolaisille, yhteensä hieman alle kolme miljoonaa hehtaaria. Ja kun otetaan huomioon Ranskan valtiolle menetetyt maat mukaan lukien metsät ja laitumet, kokonaisen menetys nousikin yli kymmeneen miljoonaan hehtaariin. On selvää että tuollainen menetys romahdutti noin kolmen miljoonan hengen väestön elinolosuhteet täysin. Kaupunkien tuho valloitus sodan yhteydessä ja eurooppalaisen väestön toimiminen kaikissa siirtomaavallan tarvitsemisissä tehtävissä merkitsi että algerialaista keskiluokkaa ei tarvittu. Tilanne oli siis täysin päinvastainen kuin esimerkiksi kahdessa naapurimaassa. Vaikka Algeriasta oli tullut jo 1800-luvun puolivälissä juridisesti osa Ranskan tasavaltaa, kolme sen departementtia, *Algérie française*, Ranskalainen Algeria ei algerialaisia juuri tarvinnut muuta kuin työvoimana. Algerian eurooppalaiset haaveilivat jopa ”Amerikan mallista”, jonka mukaan alkuperäisistä asukkaista olisi hiljalleen päästy kokonaan eroon kuten melko pitkälle intiaaneista suurin piirtein samana ajankohtana.

Kaikesta huolimatta ranskalaisen Algerian todellisuus oli kulttuurisesti hyvin monipuolinen ja moni-ilmeinen. Algerialaisten keskuudessa oli erilaisia arabikulttuurin ilmentymiä, vanhaa pohjoisafrikkalaista marabutismia, pyhiin miesten palvontaa ja siihen liittyvä suhteellisen joustava näkemys islamin olemuksesta. Kaupunkien yhteydessä kehittynyt kirjan islam taikka islamin korkeakulttuuri onnistuivat vaikeuksista huolimatta säilyttämään maan yhteydet Lähi-idän kulttuurikeskuksiin ja siellä vallitseviin virtauksiin. Maan vanhat juutalaisyhteisöt olivat joiltakin osin Andalusian korkeakulttuurien ja Ligurian juutalaisyhteisöjen perillisiä. Usein unohdetaan, että Pohjois-Afrikka on hyvin lähellä Eurooppaa, pienten eurooppalaisten kauppa-asemien lisäksi ja huolimatta kaapparipurjehduksesta myös paikalliset yhteisöt seurasivat Euroopan kehitystä. Vanhimpien algerialaisten vapaamuurarien sanotaan liittyneen lontoolaislooseihin jo 1700-luvulla.

Pääsääntöisesti Algerian väestö muodostui Pohjois-Afrikan alkuperäisistä asukkaista eli berbereistä ja sinne islamin myötä 700-luvulta eteenpäin Lähi-idästä tulleista arabeista. Arabian kieli oli rannikolla puhutun *sabirin* ja myöhemmin myös turkin lisäksi eräänlainen lingua franca, joka yhdisti Algerian muuhun arabimaailmaan. Maan kaikki kolme vanhaa väestöryhmää berberit, juutalaiset ja arabit olivat etnisesti kovin sekoittuneita niin että selviä rajoja on vaikeaa vetää tutkijat puhuvatkin mieluummin arabiaa ja berberikieliä puhuvista väestön osista. Arabien ja islamin tunkeutumista vastustavan vastarinnan jälkeen ei näiden väestöryhmien välillä ollut käsittääkseni menneinä vuosisatoina paljoakaan hankausta. Pääsääntöisesti arabit asuivat laaksoissa ja berberit vuoristoalueilla, kuuluisimpina ovat Kabylial samannimiset asukkaat ja Aures-vuorien *chaouia*-berberit. Jo 1860-luvulta eteenpäin Ranskan siirtomaahallinto yritti aikaansaada kuilua berberien ja arabien välille suosi-malla berberejä. Kabyleille luotiin parempi koulutusjärjestelmä ja heitä yritettiin jopa kastaa kristinuskoon mistä kuitenkin luovuttiin hyvin nopeasti samoin kuin erillisestä ns. kablypolitiikasta.

Myös Algerian eurooppalaisväestön kehitys oli monimuotoista. Ensimmäiseen maailmansotaan asti maanviljelijäsiirtolainen hallitsi kuvaa, mutta siitä eteenpäin kolonialismin sisältö nopeasti muuttui eurooppalaisten muuttaessa kaupunkeihin ja maaomaisuuden keskittyessä myös heidän keskuudessaan. Syntyi ennen kaikkea ”tavallisten” eurooppalaisten kaupunkilaisväestö, joka muodostui kulttuurisesti monimuotoiseksi.

Bab-el-Ouedin kaupunginosa Algeriassa on ehkä paras esimerkki tästä kulttuurien monimuotoisuudesta sen ollessa eräänlainen synteesi läntisen Välimeren kylä- ja korttelikulttuurista.⁴ Ikävä kyllä Algerian sodan aikana se heilahti äärioikealle ja saavutti surullista kuuluisuutta ollen yksi eurooppalaisista terrorismipesäkkeistä. Algerian eurooppalaisten keskuuteen oli edellisessä vuosisadan vaihteessa syntynyt ns. ”algerianistinen” kulttuuriliike, joka väitti maahan muotoutuneen siirtolaisuuden ja sen myötä tapahtuneen sekoittumisen seurauksena uuden etnisen, jopa rodullisen kokonaisuuden. He näkivät Ranskan ja erityisesti itsensä latinalaisen Rooman jatkajina Pohjois-Afrikassa.⁵ Tämä muita korkeammalla oleva kokoomus johtaisi vähitellen ”Eurafrikan” syntyyn heidän johdolla. Ensimmäinen maailmansota murskasi moiset unelmat.

Mutta oli myös muunlaista kehitystä. Algerian eurooppalaiset perustivat heti ensimmäisen maailmansodan ja Venäjän vallankumouksen jälkeen maahan kommunistisen liikkeen, josta tuli yksi tärkeimmistä Euroopan ulkopuolella. Ainoastaan Vietnamin, Indonesian, Kiinan ja Egyptin vastaavat puolueet kilpailivat Algerian kommunistien kanssa vaikutusvallasta. *Sidi-Bel-Abbesin*, muukalaislegioonan kaupungin, jota myös ”*Punaiseksi Mekaksi*” kutsuttiin, puolueosasto rohkeni antaa ohjeita niin Ranskan kommunistiselle isäpuolueelle kuin Stalinin johtamalle kolmannelle internationaalille, jonka siirtomaapolitiikan muotoutumiseen Algerian kommunisteilla sanotaan olleen vaikutusta. Aika pian Algerian eurooppalaiset kommunistit ja liikkeen pääsuuntaukset Euroopassa ajautuivat melko vastakkaisille linjoille.

Ranskan kansanrintaman ja Espanjan sisällissodan aikana maan eurooppalaisten keskuuteen syntyi toisen tyyppinen kulttuuriliike ns. *Ecole d'Alger*,⁶ joka maalaustaiteessa että erityisesti kirjallisuudessa toi esiin uusia tuulia niin että ne vaikuttivat voimakkaasti taiteiden kehitykseen myös Euroopassa. *Albert Camus* otti ensiaskeleensa tämän koulukunnan puitteissa *Edmond Charlot*’n kustannustoiminnan myötä ja kirjoittaessaan *Alger Republicainiin*, kommunistisen liikkeen lehteen ennen toista maailmansotaa. Ranskan joutuessa saksalaissaappaan alle ja Francon hävittäessä tasavallan Espanjasta tämä ”Alger’n koulu” muodostui eräänlaiseksi vapauden henkireiäksi totalitarismin alla kiemurtelevalle Euroopalle.

Algerian vapaussodan puhjettua pieni osa eurooppalaisväestöstä asettui vapautusliikkeen puolelle ja osa pyrki muodostamaan kolmannen voiman konfliktin osapuolten väliin mahdollistaakseen sovun synnyn maan kaikkien väestöryhmien välille. Valtaosa heistä kannatti Ranskan yhteydessä pysymistä ja vastusti itsenäistymistä jääräpäisesti. Hyvin pieni osa eurooppalaisista onnistui jäämään Algeriaan maan itsenäistyttyä. Algerian eurooppalaiset ovat antaneet tämän päivän Ranskalle koko joukon sen merkittävistä taiteilijoista ja tiedemiehistä. *Albert Camus*’n lisäksi mainittakoon *Jacques Derrida* ja *Jean Daniel*, jotka ovat viime aikoina olleet paljon esillä. Myös monet muut ranskalaisälyköt ovat kiertäneet Algerian kautta ennen maineeseen nousua. Heistä huomattakoon vaikkapa *Fernand Braudel* ja *Pierre Bourdieu*.

Algerian algerialaisten kulttuurikehitys on ollut toisenlaista. Ranskan käymä valloitusota tuhosi melkein kokonaan minkäänlaisen kulttuurielämän kehittymisen perusteet; koulujen hävitessä maan sivistystaso laski nopeasti. Vasta 1800-luvun lopulla se alkoi hiljalleen heräämään, mm. algerialaisten toimittama lehdistö syntyi vaivalloisesti. Melkein heti 1900-luvun alettua maan pääväestön piiriin syntyi opintopiirejä, joista tuli hyvin merkittäviä maan poliittiselle ja kulttuurilliselle elämälle maailmansotien välisenä aikana. Kahviloiden, elokuvateattereiden ja urheiluseurojen myötä algerialaiset alkoivat opintopiirien innoittamana valloittamaan niitä yhteiskunnallisia tiloja ja elämisen muotoja, joita eurooppalaiset olivat siihen asti hallinneet yksin.

4. Noin puolisentoista vuosisikymmentä sitten *Merzak Allouachen* elokuva *Bab-El-Oued City* sai suurta suosiota kaikkialla maailmassa. Se katsoi maailmaa *rai, chaabi* ja andalusialaisen musiikin näkökulmasta. Elokuvamusiikin on säveltänyt *Rachid Bahri*.

5. Heidän toimistaan on lähtenyt liikkeelle tämä latinalaisuuden käsite, joka saavutti suosiota myös Etelä-Amerikassa.

6. Tämä Alger’n koulu tunnetaan myös nimellä *Ecole méditerranéenne des lettres*.

Alkoi prosessi, joka jatkuu vielä tänäänkin, kun katsotaan algerialaisten kulttuuripersoonien asemaa tämän päivän Euroopassa.

Pienet poliittiset ryhmät kehittyivät oikeiksi puolueiksi maailmansotien välisenä kautena, mutta Ranska ei ollut kykenevä niitä kuuntelemaan eikä parantamaan algerialaisten elinolosuhteita. Toinen maailmansota muutti siirtomaatodellisuutta hyvin suuresti. Ranska oli hävinnyt Saksalle, liittoutuneet nousivat maihin Pohjois-Afrikkaan marraskuussa 1942 ja ylipäällikkö Eisenhower asettui Alger'hen vanhaan turkkilaispalatsiin. Liittoutuneet olivat ylivoimaisia verrattuna "Vapaan Ranskan" vaatimattomaan sotakoneistoon. Algerialaiset osallistuvat toiseen maailmansotaan hyvin monella eri tavalla, Italian kampanja ja Provencon maihinnousu olivat hyvin suurelta osin siirtomaa-armeijoiden toimintakenttää kuten elokuussa 2004 Alger'n kaupungille myönnetty Kunnialegioonan suurristi⁷ haluaa vihdoinkin tunnustaa.

Toinen maailmansota päättyi Algeriassa kuitenkin kokonaiseen sukupolveen voimakkaasti vaikuttaneeseen murhenäytelmään. Toukokuun alussa 1945, Euroopan juhliessa Saksan antautumista Algerian itäosissa sattui kahnauksia algerialaisten ja eurooppalaisten välillä - noin satakunta eurooppalaista kuoli levottomuuksissa. Ranskan armeija ja eurooppalaisista kokoonpannut yksityismiliisit aloittivat armottoman rauhoitus- ja kostooperaation, joka jatkui aina kesäkuun 1945 puolelle. Erityisesti Guelman ja Sétifin kaupungit lähiympäristöineen olivat kostotoimien kohteina. Menehtyneiden algerialaisten määrää ei tunneta, Ranskan armeija puhuu 1500 kuolleesta, puolueettomat ulkomaalaiset tarkkailijat noin 8000 ja Algerian poliittiset liikkeet kymmenistä tuhansista - totuus lienee jossakin 5-15 tuhannen välillä. Mutta tämän "Sétif 1945":n seurauksena kokonainen sukupolvi algerialaisia radikalisoitui. Tämäkö oli Ranskan palkkio heidän sotapanoksestaan ja uhreistaan emämaan vapauttamiseksi? Kaikkein kuumpäisimmät vetäytyivät jo tuolloin maan alle ja aloittivat aseellisen vapaustaistelun valmistelun.

Ranska tajusi, että jotain olisi tehtävä, mutta Algerian eurooppalaisväestö ja nyt myös maan siirtomaahallinto sabotoivat suurimman osan emämaan yrityksistä. Maahan luotu poliittinen prosessi epäonnistui täysin vaalivilppien ja viranomaisten sortotoimien johdosta. Algerian poliittiset liikkeet joutuivat kukin vuorollaan niin sisäiseen kuin keskinäiseen kriisiin. Niiden yleistilanteen kannalta 1950-luvun alussa tuli hiljalleen ilmeiseksi, että se joka aloittaisi aseellisen vapaussodan pääsisi niskan päälle suhteessa muihin liikkeisiin. Mutta samalla se merkitsi sitä, että nämä liikkeet alkoivat kehittyä luonteeltaan totalitaarisiksi oli sitten kysymyksessä Algerian kulttuuriset ulottuvuudet taikka liikkeiden sisäiset toimintamuodot. Tärkeimmässä siirtotyöläisten keskuudessa alunperin syntyneessä ns. *messalistisessä*⁸ liikkeessä 1940-luvun lopulla tapahtunut *berberikriisi* ja sen ratkaisutavat ovat näistä kielteisistä kehityssuuntauksista selviä osoituksia. Algerian kulttuurinen monimuotoisuus kiellettiin ja järjestödemokratialle viitattiin kintaalla.

Vapaussota johti Algerian itsenäistymiseen kesällä 1962, vaikka vapausliike kärsikin sotilaallisen tappion - itsenäisyys voitettiin poliittisesti. Vapautussota oli katastrofi sodan kaikille osapuolille. Ranskassa sotilasvallankaappauksen mahdollisuus oli todellinen 1960-luvun alussa, Algerian eurooppalaiset joutuivat melkein kaikki jättämään synnyinmaansa, algerialaiset menettivät ilmeisesti satojatuhansia kaatuneina, noin kolme - neljä miljoonaa algerialaista joutui jättämään kotikontonsa ranskalaisten siirtäessä heidät pois vapautusliikkeen vaikutuspiireistä.

Algerian sota oli myös sisällissota, algerialaisten määrä Ranskan armeijassa tai sen tukijoukoissa (ns. *harkit*) oli moninkertainen verrattuna vapautusarmeijaan liittyneisiin. Nyt elokuussa 2004 Algerian presidentin Ranskan vierailua vastustettiin jopa hallituspuolueiden kansanedustajien toimesta, koska hänen kantansa näihin tukijoukoissa palvelleihin on edelleen niin kielteinen. Algerian sota oli sisällissota myös siksi, että messalistit ja FLN:n taistelijat kävivät verisesti toistensa kimppuun erityisesti silloin, kun kyse oli siirtotyöläisten sielusta ja tilipussista, hehän rahoittivat suurimman osan itsenäisyysodasta. Ranskalaisten saadessa Viidennen tasavallan synnyn myötä uudelleen sotilaallisen yliotteen painuivat Algerian vapautusarmeijan eliittiryhmät naapurimai-

7. La croix de la Légion d'honneur, 15.8.2004

8. Termi tulee liikkeen perustajan ja tärkeimmän johtohenkilön *Messali Hadjin* (1898-1974) nimestä.

hin sotilaallisen vastuun jäädessä ”wilayoide’n⁹ huonosti varustetuille ja vielä huonommin huolletuille sisäisille joukoille. Itsenäisyyden ratkettua poliittisesti vapausarmeija vyöryi naapurimaista ja jyräsi maan sisällä olleet joukot sekä toi omat suosikkinsa valtaan.

Ranskalle Algerian sota oli kohtalokas, maa joutui vaikeuksiin itse siirtomaassaan, missä ainoastaan voimakkaat sotatoimet auttoivat sitä pysymään niskan päällä. Ranska joutui vaikeuksiin koko siirtomaaimperiumissaan, jonka itsenäistymisprosessiin Algerian sota vaikutti paljon. Se joutui vaikeuksiin yleensä kansainvälisellä sektorilla, jossa julkinen mielipide tuli yhä kriittisemmäksi algerialaisten saadessa jatkuvasti kasvavaa myötätuntoa. Mutta ennen kaikkea Ranska joutui vaikeuksiin sisäpoliittisesti ja oman yhteiskuntakehityksensä kannalta.

Toisin kuin Jean Genet’in näytelmätekstin legioonalaisesimerkkistä voisi päätellä, Algerian sota oli ennen kaikkea tavallisten ranskalaisten asevelvollisten sota. Usea ikäluokka, siis ilmeisesti useampi miljoona nuorta ranskalaispoikaa, osallistui Algerian sotaan. Emämaassa ensimmäiset sodan vastaiset mielenosoitukset ja toimet yrittivät vaikeuttaa junien kulkua Marseilleen, josta joukot laivattiin Algeriaan. Vasta 1980-luvulla ja vielä enemmän vuosituhannen vaihteesta lähtien entiset asevelvolliset ovat tilittäneet muistojaan laajemmin.

Keväällä 1957 YK käsitteli Algerian kysymystä ja maaseudulla ahtaalle joutunut FLN päätti siirtää taistelun painopisteen kaupunkeihin, erityisesti Alger’hen arvioiden niiden kansainvälisen näkyvyyden olevan suurempi - taistelu Alger’sta alkoi. FLN:n vastapeluriksi joutui kenraali *Jacques Massun* johtama muukalaislegioonan laskuvarjojääkärienrykmentti, joka Vietnamin ja Suezin kokemuksista oppien oli päättänyt voittaa tuon kaupunkitaistelun. Pystyäkseen tuhoamaan väestön joukossa elävän ja terrori-iskuja suorittavan FLN:n Massun joukot kehittivät ”vallankumouksellisen sissisodan vastastrategian” joka paljolti nojautui tiedusteluun ja jopa kidutukseen hankkiakseen nopeasti tietoja vastustajan toiminnasta. Myös eurooppalasia sodanvastustajia joutui heidän käsiinsä. Kuuluisimpia lienevät *Henri Alleg* ja *Maurice Audin*, ensin mainittu pelastui, mutta jälkimmäinen hävisi lopullisesti laskuvarjojääkärien käsiin. Myös kauhun herättäminen vastustajan leireissä kuului strategiaan, kymmeniä jollei satoja algerialaisia menetti päänsä giljotiinin terälle Barbaroussin vankilan pihalla Alger’ssa.

Toisin kuin 2000-luvun alun tiedotusvälineet väittävät, Ranskan armeijan toimet herättivät jo silloin huomiota ja vastarintaa. *Pierre Vidal-Naquet* perusti *Comité Maurice Audin*in ja julkaisi kirjansa Ranskan armeijan rikoksista siirtomaissa. *Henri Alleg* kirjoitti kokemuksistaan kuuluisan ”*La Question*”-teoksensa joka, vaikka se kiellettiin, kiinnitti suuren yleisön mielenkiinnon Algerian sodan kauhuihin. Emämaassa perustettiin *Jean-Paul Sartren* ja *François Mauriacin* johdolla ns. 121-komitea, joka otti kantaa Algerian sotaan.¹⁰ Toinen suuri keskustelu Alger’n taistelun aikaisista kidutuksista käytiin 1970-luvun alussa jolloin piers noirs -kirjailija *Jules Roy* hyökkäsi kenraali Massun kimppuun teoksellaan ”*Ja’accuse le général Massu*”¹¹ tämän FLN:n terrorismiin ja omaan vilpittömyyteen keskittyvien muistelmien johdosta.

Uusi suuri taistelu Algerian sodan aikaisista kidutuksista käytiin tämän vuosituhannen alussa. Laskuvarjojääkärien käsistä selvinnyt berberinainen halusi kiittää hänet pelastanutta lääkintämajuria ja metsästi tätä *Le Monde*’in palstoilla. Lääkäri oli jo kuollut, mutta tapahtuma aloitti julkisen keskustelun, jossa entinen tiedustelu-upseeri kertoi yksityiskohtia salassa pysyneistä FLN:n johtajien kidutuksista ja surmaamisista. Lisäksi tämä urhea upseeri ei vielääkään katunut mitään, oli vain ylpeä tekemisistään. Kenraali Jacques Massu sen sijaan 90-vuotiaana totesi, että kidutus oli turhaa, se ei loppujen lopuksi ollut tarpeellista Alger’n taistelussa ja että mitään oleellista ei noilla keinoilla saavutettu.

9. *Wilaya*, turkkilaiskaudelta periytyvä arabiankielinen termi jonka FLN otti käyttöön ja joka tarkoittaa läänii tai maakuntaa. Se on käytössä myös tämän päivän Algeriassa.

10. Tästä Algerian sodan aikaisesta ranskalaisten siviilivastarinnasta katso esimerkiksi *Pierre Vidal-Naquet: Une fidélité têtue: la résistance française à la Guerre d’Algérie*, Turun Yliopisto, Poliittinen historia, Julkaisuja E: 2/1985, Turku 1985. *Henri Allegin* kirjasta tehtiin elokuva 1980-luvulla. *Jean Genet* ei allekirjoittanut 121-komitean suurta huomiota herättänyttä vetoamusta.

11. Kirjan nimi viittaa 1900-luvun alussa *Emile Zolan Dreyfus-jutun* yhteydessä julkaisemaan *Aurore*-lehden kuuluun pääkirjoitukseen ”*J’accuse*” (minä syytän).

Alger'n taistelusta tuli 1960-luvun lopulla *Gillo Pontecorvon* ohjaama kuuluisa elokuva, joka oli pitkään kielletty Ranskassa ja joka vielä 1970-luvulla aiheutti sen esittäneiden elokuvateatterien vandalisointia. Alger'n FLN:n sodan aikainen johtaja *Yacef Saadi* toimi elokuvan apulaisohjaajana ja näytteli siinä oman osansa. Tuon elokuvan tähän asti viimeisin akti koettiin syksynä 2003, jolloin Pentagonin korkeat virkamiehet sen katsastivat ja opettelivat kaupunkisissisotaa Bagdadia terrorisoidessaan ja asioiden muutenkin Irakissa mennessä heidän kannaltaan kielteiseen suuntaan.

O tempores, o mores! Mutta ilmeisesti Irakin miehittäjät eivät ole Alger'n taistelun poliittisesta puolesta mitään oppineet. Elokuussa 2004 brittituomarit totesivat sisäministerinsä suojeluksessa kiduttamalla saadut todisteet päteviksi oikeusistuimissaan - erityisesti, jos ne on hankittu heidän toimialueensa ulkopuolella kuten Guantanamossa.

Keväällä 1958 Ranskan Neljäs tasavalta kaatui Algerian sodan laineisiin erityisesti toukokuun levottomuuksien myötä. Toisen maailmansodan aikaisen Vapaan Ranskan johtaja kenraali *Charles de Gaulle* onnistui teettämään nykyisen Viidennen tasavallan perustuslaista itselleen mieleisen. Hän tajusi että Algeria tulisi itsenäistymään, mutta melkein neljä vuotta tarvittiin ennen kuin prosessi saatiin päätökseen. Ulkopoliittisesti Ranska joutui vaikeuksiin Tunisian kanssa ensin pommitettuaan rajan läheisyydessä olevaa kylää jossa Algerian pakoisarmeija piti majapaikkaa ja sitten Bizertan laivastotukikohdan hallinnasta syntyneessä kriisissä Tunisian vaa- tiessa sitä täysin itselleen. Molemmat välikohtaukset aiheuttivat paljon uhreja, siviilejä ja sotilaita.

De Gaullen omaperäinen eteneminen valitsemallaan poliittisella linjalla sai vähitellen Algerian eurooppalaiset ja osan armeijan upseeristosta epäilemään hänen tavoitteitaan. Huhtikuussa 1961 puhkesi Algeriassa olevissa joukko-osastoissa neljän kenraalin johtama kapina - *putsch*. Hanketta vastustavat ylemmät upseerit ja Ranskan siviilihallinnon johtajat vietiin keskelle Saharaa "turvaan". Mutta de Gaulle piti televisiossa puheen, jossa hän kehotti sotilailta pysymään uskollisina lailliselle tasavallalle. Pariisissa kansa riensi niin vasemmistopuolueiden kuin gaullistien pyynnöstä Orlyn kentälle ottamaan vastaan ja pysäyttämään Alger'sta pääkaupungin valtaukseen mahdollisesti pyrkivät joukot. Kapina tyrehtyi melkein yhtä nopeasti kun oli alkanutkin. "Kenraalikvartetti"¹² vetäytyi maan alle eli pakeni osittain Francon Espanjaan. Mutta siemenet dissidenttisotilaiden ja Algerian eurooppalaisten äärijärjestöjen yhteistyölle oli kylvetty.

Vuodesta 1961 lähtien Algerian eurooppalaisten vastarintajärjestö OAS¹³ tuli enemmän näkyville ja aloitti aseellisen taistelun niin Ranskan hallintoa ja armeijaa kuin algerialaisia ja heidän vapautusjärjestöään vastaan. OAS:n terroristikampanja sai keväällä 1962 rauhansopimuksen ja itsenäistymisen tullessa mahdolliseksi todella dramaattiset piirteet. Algeriassa he harjoittivat poltetun maan taktiikkaa ja omalla tavallaan ajoivat eurooppalaisväestön maanpakoon antamalla heille ukaasin "matkalaukku tai ruumisarkku".¹⁴ OAS vetäytyi maan alle ja toimi paljon ulkomailta käsin. Välimeren kansainvälisillä vesillä purjehtivista laivoista he lähettivät "pi-raattiradiolähetyksiä" käydessään Ranskan hallituksen kimppuun. OAS toimi pitkään Algerian itsenäistymisen jälkeen suunnitellen kaikkiaan noin kolmekymmentä murhayritystä de Gaullen päänmenoksi.

Ranskalaisen Algerian viimeiset kuukaudet olivat todella kaoottista kaikkien sotaa kaikkia vastaan. Ranskan hallitus ja FLN kävivät yhdessä OAS:n kimppuun, tämä taas jahtasi niin epäröiviä Algerian eurooppalaisia kuin hallituksen "kätyreitä" FLN:n kannattajista puhumattakaan. Lopulta FLN ja OAS onnistuivat tekemään aselevon, joka antoi FLN:lle tilaisuuden vahvistaa asemiaan algerialaisväestön parissa. Algerian pitkässä sodassa kaikki osapuolet sortuivat terrorin käyttöön. Niin Algerian vapautusliike, Ranskan armeija kuin Algerian eurooppalaisten OAS käyttivät kauhun luomista ja siviilien tappamista keinoinaan poliittisten päämääriensä eteen. Miten tähän oli tultu ja miksi ranskalaisen Algerian loppu oli näin tuhoisa, dramaattinen ja traumaati-

12. "Kenraalikvartetti", tämä de Gaullen ko. kenraaleista käyttämä *quarateron*-termi oli mediapoliittisesti hyvin tehokas ja veti kerralla maton ko. kenraalien jalkojen alta. Yritys kääntää se yhdellä sanalla olisi jotain "kvartetin" ja "kenraalien neljänneksen" välillä.

13. OAS, Organisation de l'Armée Secrete, salainen armeijajärjestö.

14. "La valise ou le cercueil"

تين؟

Ehkä eurooppalaisväestön noin satakunta vuotta eli noin viisi sukupolvea kestänyt Algeriassa oleskelu ei ollut alkuunkaan riittävä sellaisen poliittisen kulttuurin luomiseksi, joka olisi voinut muotoutua kestäväksi monietnisessä ja monikulttuurisessa yhteiskunnassa. Algerian eurooppalaisia on usein pidetty poliittisena toimijana sangen epäkypsinä - sanoihan Albert Camus'kin Nobelin kirjallisuuspalkinnon saamisen yhteydessä, että joutuessaan valitsemaan äitinsä ja oikeudenmukaisuuden välillä hän epäröimättä puolustaa äitiään. Toisaalta Ranskan maahan luoma koloniaalinen järjestelmä oli murskannut algerialaisen yhteiskunnan niin monitahoisesti, että myöskään sen keskuuteen ei normaalisti toimivaa poliittista prosessia päässyt kehittymään. Jo 1940-luvun lopulla oli melko selvää, että aseellisen vapautustaistelun aloittajat ja sen päättyessä vapautusliikkeen johtajat nousisivat poliittiseen valtaan. Pohja yksipuoluejärjestelmälle, sen seurauksena syntyneelle korruptiolle ja taas sen vastapainoksi nousseelle 1990-luvun ääri-islamille ja terrorismille oli jo tuolloin olemassa.

Enemmän kuin maata asuttavien väestökokonaisuuksien ominaisuuksista ranskalaisen Algerian dramaattinen loppu johtui kuitenkin maan lähihistoriasta ja sinne muodostuneen siirtomaajärjestelmän luonteesta. Väkivaltainen hyökkäys, valloitus ja miehitys olivat jatkuvasti kaikkien osapuolten mielessä eikä niiden muistolle voitu rakentaa mitään todella kestävää. Päinvastaisista puheista, diskursseista, huolimatta Ranska ja ranskalaiset pysyivät, paljolti jatkuvien kansannousujen ja niiden väkivaltaisen tukahduttamisen seurauksena valloittajina - ainoastaan maailmansotien välinen Algeria oli ilman merkittäviä aseellisia kansannousuja.

Erityisesti maaomaisuuden menetyks oli sekä taloudellisesti ja sosiaalisesti raskasta algerialaisväestölle, mutta myös sen kulttuurinen merkitys oli suuri - ehkä juuri se oli seikka jonka vuoksi miehitystä ei koskaan hyväksytty. Yhteys tämän päivän Palestiinaan on suuri ja israelilaiset ovatkin yrittäneet huolellisesti tutkia mikä meni Algeriassa pieleen, koska ranskalaisten piti lähteä yli 130 vuoden oleskelun jälkeen. He eivät nähtävästi kuitenkaan tunnu paljoakaan ymmärtävän tai oppineen kun katsotaan tapaa, millä he palestiinalaisia kohtelevat - eivätkä ranskalaiset edes unelmoineet mistään Jerikon muurin uudelleen rakentamisesta.

Viimeistään se tapa, jolla Ranska tukahdutti Algerian vapautusliikkeen ja vapautusarmeijan teki siitä uudelleen miehittäjän, joka pystyi hallitsemaan maata ainoastaan sotakoneistonsa turvin. Sodan käyntiin liittyneet laajat väestön siirrot ja perinteisten asuinalueiden hylkääminen muodostuivat kohtalokkaaksi yhteiskuntakehitykselle. Väestön suuri enemmistö tunsu miehityksen painon harteillaan eikä Ranskan aivan viime hetkellä kesällä 1962 tekemä yritys luoda ”kolmas voima” FLN:n tilalle ollut muuta kuin miehittäjän nukkehallitus ja tuomittu epäonnistumaan. Onneksi Ranska tajusi tämän ”Terijoen hallitus”-yrityksensä mielipuolisuuden eikä Algeria sen takia ajautunut enää uusiin väkivaltaisuuksiin kuten Irak anglosaksien miehityksen kourissa vain nelisenkymmentä vuotta myöhemmin.¹⁵

Kuitenkin myös ranskalainen Algeria olisi voinut kehittyä ja itsenäistyä muillakin tavoin. Tästä on todisteena ne hyvinkin syväiset ja monipuoliset yhteiskunnalliset ja kulttuuriset suhteet, jotka tämän päivän algerialaisilla on ranskalaiseen ja eurooppalaiseen maailmaan. Vaikka nämä modernit kulttuurivirtaukset alkoivat selvemmin kehittymään vasta toisen maailmansodan jälkeen olivat niiden alkiot selvästi olemassa jo 1920-luvulla. Tämä näkyy selvästi algerialaisen musiikin, mutta vielä enemmän kuvataiteen, teatterin ja kirjallisuuden kohdalla.

Kirjailijat kuten *Mohammed Dib*, *Mouloud Mameri* ja OAS:n tappama *Jean Amrouche* olivat aktiivisia jo 1940-luvun lopulta tai 1950-luvun alusta eteenpäin. Heillä oli yhteyksiä myös suomalaisiin kirjailijapiireihin jo 1940-luvulta lähtien kuten *Mostafa Lacheraf* minulle kerran totesi. Monet näistä kirjailijoista olivat täysin kaksikielisiä halliten niin arabian kuin ranskan jotkut kirjoittivat ainoastaan toisella näistä kielistä. Kuten vuonna 2003, *Algerian vuonna*, vihdoinkin *Comédie Française*'n näyttämölle hyväksytty *Kateb Yacine* kauan sitten totesi, ”Pohjois-Afrikanle ranskan kieli on siirtomaa-ajan sotasaaelis”¹⁶ eikä sen käyttöä tule epäröidä. Myös *Jean Senaïn* saama huomio

15. Algerian, Palestiinan ja Etelä-Afrikan kokemusten mielenkiintoinen vertailu sisältyy Pierre Vidal-Naquet'n artikkeliin ”Une histoire du FLN”, *Le Monde*, Paris, 13.8.2004.

16. ”Butin de guerre”, *Kateb Yacine* eli vuosina 1929-1989.

vuonna 2004 hänen runoilijaelämää käsittävän elokuvansa ilmestyessä on osoitus ranskalaisen Algerian kulttuurisynteestä.

Algeria ajautui 1990-luvulla vakavaan sisäiseen kriisiin ja väkivaltaiseen konfliktiin, jonka vaatimien uhrien määrä on karkeasti arvioitu yhdestä kahteen sataan tuhanteen. Monet puhuvat toisesta Algerian sodasta ja hyvin paljon 1950- ja 1990-lukujen väkivaltaisilla konflikteilla onkin yhteisiä piirteitä. Sisällissota 1990-luvulla oli varmastikin seurausta Algerian yhteiskunnan murroksista siirtomaakaudella ja itsenäistyneen yhteisön epäonnistumisesta luoda toimiva poliittinen järjestelmä. Kansalaisten turhautuminen ja erityisesti nuorison yhteiskunnallinen epätoivo nostivat populistisen islamismin poliittiseksi tekijäksi ja edesauttoivat ääriyhmi- en syntyä. Mutta Algerian kohtalolla 1990-luvulla on myös laajemmat yhteytensä. Väkivaltaisuuden sortuvalla islamilaisilla ääriliikkeillä on varmasti muslimimaailman kansainvälisiltä areenoilta imuroidut vaikutteensa, mutta ne ovat myös selvästi ns. ”läntisen maailman” tulosta. Se tapa, jolla Eurooppa ja muut hyvinvointialueet kohtelevat tänne muualta tulleita pakolaisia ja siirtolaisia, ei ole ilman vaikutusta ja merkitystä. Usein se on ratkaiseva lisä erityisesti nuorten turhautuneisuudessa. Algerian tilanteessa myös Yhdysvaltojen haihattelu - milloin hallitusta, milloin ääriliikkeitä myötäilevä - ja Euroopan suora tuki sotilaiden ohjelmoimalle hallitukselle kärjistivät vastakkainasettelua ja pitkittivät sotaa. Nyt vuonna 2004, vihdoinkin, on olemassa merkkejä että väkivaltaisuudet olisivat selvästi laantumassa.

Algerialaisille menneet puolitoista vuosikymmentä ovat olleet kovin raskaita. Tavallisen kansan elintaso on laskenut, vaikka kansalaisyhteiskunta onkin ollut varsin rohkea ja kekseliäs onnistuen puolustamaan erityisesti seuraavan sukupolven eli lasten tulevaisuutta.

Hallituksen heikkous ja islamistien ryppyotsaisuus ovat luoneet poliittisen ja yhteiskunnallisen tilan, vapaan vyöhykkeen, joka on mahdollistanut kansalaisyhteiskunnan edistymisen. Yhdistyksiä on syntynyt ilmeisesti kymmeniä tuhansia. Ja vaikka osa niistä olisikin vallanpitäjien bulvaaneja, niin myös aitoja on paljon. Älkäämme myös unohtako perinteitä, jo 1930-luvulla Algeriassa oli viisi kertaa enemmän yhdistyksiä ja yhdistystoimintaa kuin muissa arabimaissa yhteensä.

Merkittävä osa maan eliitistä - yliopistoväestä, vapaiden ammattien harjoittajista ja taiteilijoista - on jättänyt maan. Tämä on ollut suuri menetys Algerialle. Osa niistä, jotka pysyivät maassa läpi vaikeiden vuosien, katsoo nyt alaspäin maasta lähteneitä. Minulla on tutkija- ja taiteilijaystäviä, jotka sanovat pysyneensä neljän seinän sisällä kodissaan kuukausitolkulla – niin paljon he murha-aaltoja pelkäsivät. Näillä vaikeilla vuosilla on ollut yllättävä sivuvaikutus, joka vasta nyt on puhkeamassa. Ilmeisesti tämä sisäänpäin kääntyminen on aiheuttanut aikamoisen pöytälaatikkokirjoittelun ja nyt tuntuu siltä kuin todellinen tieteellisten ja kaunokirjallisten julkaisujen, mutta myös muiden taiteenalojen tuotannot vain odottavat patojen murtumista vyöryäkseen Välimerelle ja sitä kautta muualle maailmaan.

KIRJOITTAJISTA

VILLE LÄHDE, FM, on filosofian tutkija Tampereen yliopistossa. Hänen tutkimusaiheitaan ovat ympäristöfilosofia, luontokäsitteiden aatehistoria sekä Jean-Jacques Rousseau'n filosofia. Tutkimustyönsä lisäksi hän on osallistunut aktiivisesti yhteiskunnalliseen keskusteluun ja toiminut sitoutumattoman ympäristölehden Muutoksen kevät päätoimittajana vuosina 1996-2002.

ANSSI MÄNNISTÖ, YTT, työskentelee kuvajournalismin lehtorina Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksella. Aiemmin hän on ollut tutkijana mm. Rauhan- ja konfliktitutkimuskeskuksessa ja Tietoyhteiskuntainstituutissa. Männistön erikoisalue on islamin ja muslimien esittäminen länsimaisessa mediassa. Hänen väitöskirjansa (1999) selvitti aihepiiriä painottuen kylmän sodan aikakauteen ja aikakauslehtien valokuviin. Tämän ohella Männistö on tutkinut Egyptin poliittisen islamin liikkeiden historiaa ja tehnyt globaaleja ”digitaalisia kuiluja” koskevaa selvitystyötä. Hän on toiminut freelance -valokuvaajana parinkymmenen vuoden ajan.

TUOMO MELASUO, VTT, on historian ja politiikan tutkija, joka on perehtynyt erityisesti Pohjois-Afrikan todellisuuteen siirtomaavaltojen ajasta eteenpäin. Myös poliittinen islam ja sen erilaiset merkitykset ovat hänen kiinnostuksensa kohteita. Jo pitkään hän on vetänyt Rauhan- ja konfliktitutkimuskeskuksen Välimeri-projektia ja kehittänyt sen kansainvälistä osallistumista alueen omiin tieteellisiin yhteistoimintaverkostoihin. Välimeri-projekti keskittyy Euroopan ja Välimeren poliittisen ja kulttuurisen yhteistyön tutkimukseen.